

Milenijalci i njihov stav prema braku

Gjenero, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:362802>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Katarina Gjenero

MILENIJALCI I NJIHOV STAV O BRAKU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

KATARINA GJENERO

MILENIJALCI I NJIHOV STAV O BRAKU

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc.dr.sc., Tihana Brkljačić

Zagreb, 2019.

Sažetak

Iako je još uvijek najčešći oblik bliske veze među partnerima, odnos prema braku kao i njegova struktura, mijenjaju se usporedno s društvom. Cilj ovog istraživanja bio je dobiti dublji uvid o stavovima koje generacija milenijalaca ima o braku: što im brak znači i kako se uklapa u njihove životne ciljeve, koje godine smatraju idealnim za stupanje u brak, kako vrednuju roditeljstvo i kohabitaciju u usporedbi s brakom, smatraju li da je sreća povezana sa bračnim statusom te kako percipiraju razlike među generacijama u kontekstu braka. Polustrukturirani dubinski intervjui provedeni su s 24 sudionika u dobi od 21 do 27 godina iz Dubrovačko-neretvanske županije. Sudionici braku pridaju značenje zajednice i ljubavi, a manjem djelu brak predstavlja formalnost. Žele se vjenčati i to žele napraviti u tridesetima, nakon završetka fakulteta i pronalaska posla. Glavno očekivanje od braka im je podrška od partnera. Sudionici smatraju da su idealne godine za stupanje u brak kada je u pitanju žena u rasponu od 24 do 30 a kada je u pitanju muškarac u rasponu od 26 do 30 godina zbog toga što su u tim godinama muškarci i žene zreli i ozbiljni. Imaju negativan stav prema braku u dvadesetima jer smatraju da su osobe tada nezrele kao i prema braku u četrdesetima zbog smanjenje reproduktivne moći muškarca i žene. Idealnim smatraju brak u tridesetima jer misle da su pojedinci tada zreli i samostalni. Roditeljstvo je sudionicima važnije od braka jer je neraskidivo te žele biti nekome uzor. Smatraju da status veze nije povezan sa srećom a podijeljeni su kod usporedbe vrijednosti kohabitacije i braka: polovica ih smatra da je brak vrijedniji a polovica da nema razlike. Mišljenja su da se stav njihove generacije prema braku promijenio a najviše odgovornim smatraju liberalizam. Smatraju da brak danas predstavlja obvezu dok je prije predstavljao svetinju.

Ključne riječi: promjene u braku, stav milenijalaca o braku, značenje braka danas

Abstract

Although it is still the most common form of relationship between the partners, view toward marriage and its structure are changing with society. The purpose of this study is to gain deeper understanding of attitudes of millennial generation toward marriage: what does marriage mean to them and how it fits in their life goals, what age do they consider the best to get married, how do they value parenthood and cohabitation in comparison with marriage, do they consider marital status related to happiness and how they perceive generational differences in the context of marriage. In depth interviews were conducted with 24 students between the ages of 21 and 27 from Dubrovnik-Neretva county. Participants contribute the meaning of love and community to marriage and marriage is formality only for a minor part of them. They want to get married and they want to do that in their thirties, after they graduate and find a job. Their main expectation of marriage is support from a partner. Participants believe that perfect years to get married are between the ages of 24 and 30 when it comes to women and between ages of 26 and 32 when it comes to men because of the fact that both women and men are mature in these years. They have a negative attitude toward marrying in the twenties because they believe that people are immature then and negative attitude toward marrying in the forties due to the reduction of the reproductive power of men and women.

Ideally they consider marriage in the thirties because they think that individuals are then mature and self-reliant. Parenting is more important to the participants than marriage because they think it is inseparable and they want to be a role model to someone. They find that the relationship status is not related to happiness and they don't agree about value of marriage vs. cohabitation: half of them thinks that marriage is more valuable and half of them thinks there is no difference. They think that their generation's attitude toward marriage has changed and liberalism is considered the most responsible. It is thought that marriage today represents an obligation and previously it represented something sacred.

Keywords: changes in marriage, millennials attitude toward marriage, value of marriage nowadays

Sadržaj

Uvod	4
1. Brak i promjene	5
2. Značenje braka i životni ciljevi.....	8
2.1. Dob ulaska u brak.....	9
2.2. Usporedbe: Brak, roditeljstvo, kohabitacija, status veze i sreća.....	10
3. Milenijalci i njihove značajke.....	11
Cilj i problemi	12
Metoda	13
Sudionici.....	13
Instrumenti.....	14
Postupak.....	14
Obrada podataka	16
Rezultati	16
1. Značenje braka i osobni ciljevi.....	16
2. Dob ulaska u brak.....	21
3. Usporedbe: Sreća i status veze, brak, kohabitacija, roditeljstvo	24
4. Razlike među generacijama u kontekstu braka	26
Rasprava	30
1. Značenje braka i osobni ciljevi.....	30
2. Dob ulaska u brak.....	33
3. Usporedbe: Sreća i status veze, brak, kohabitacija, roditeljstvo	35
4. Generacija milenijalaca	37
Ograničenja istraživanja i preporuke za buduća istraživanja.....	38
Zaključak	39
Literatura	42
Prilozi	47

Uvod

Teško je ne primijetiti naslove članaka kojima nas mediji u posljednje vrijeme obasipaju: *Što je idealna veza za milenijalce? Ne žele brakove svojih roditelja, a žene su puno zahtjevnije nego prije* (100 posto.hr), *Milenijalci, kaže statistika, sve više odgađaju brak i obitelj. Pitala sam par ljudi zašto* (super1.net.hr), *Prijeti li milenijalcima vječni suživot s roditeljima?*(tportal.hr), *Kakvi su to ljubavni jadi milenijalaca?*(metro-portal.hr), *13 razloga zbog kojih današnji mladi ne žure uskočiti u brak* (24sata.hr).

Generacija milenijalaca ili generacija Y dva su pojma koja se koriste u hrvatskom jeziku kako bismo označili populaciju koja je okvirno rođena od 1980. do 2000. godine. Treba napomenuti da ne postoji jedinstveni stav o tome koji će se raspon godina obuhvatiti unutar jedne generacije kao ni standardizirana nomenklatura budući da su različiti istraživači smislili različite nazive kako bi označili specifičnu generaciju (Reeves i Oh, 2007).

Navedeni naslovi mali su prozor u ono što se događa sa brakom kao institucijom u suvremenom svijetu. Tijekom protekla dva desetljeća uočene su brojne promjene u shvaćanju, strukturi i funkcioniranju partnerskih odnosa, braka i obitelji u svijetu i Hrvatskoj. Te promjene u obiteljskim vrijednostima odraz su promjena u sustavu društvenih vrijednosti: lakše se pokreće postupak razvoda braka, prisutan je trend sekularizacije, porast ekonomske neovisnosti žene, individualizacije te ekonomski stres u obliku nesigurnosti zaposlenja, nezaposlenosti te stresa u radu (Brajša-Žganec, Lopizić i Penezić, 2014).

Izgleda da je kasnije stupanje u prvi brak u usporedbi sa prijašnjim generacijama najširi oblik onoga što se danas doživljava kao kriza braka u kojoj su protagonisti pripadnici generacije milenijalaca. Osim tog trenda opisanog u većini literature koja se bavi mladima i brakom (Akers, 2018; Arnett, 2010; Cecere, 2016; Čipin, 2008; Kolabarić, 2017; Wang i Taylor, 2011) prisutna je i odgoda stupanja u brak dok se ne postigne financijska sigurnost i nezavisnost (Akrap i Čipin, 2006; Cherlin, 2004 prema Ortyl, 2013; Kolabarić, 2017; Kušić, 2016) te porast očekivanja od braka u spomenutoj generaciji (Coontz, 2005). Također, razlika u vrednovanju roditeljstva i braka u korist roditeljstva sve je veća (Wang i Taylor, 2011), a sve više majki izabire majčinstvo bez braka (2006). Za 67% milenijalaca sreća nije povezana sa tim je li osoba u braku ili samac (Wang i Taylor, 2011), a stopa kohabitacije (izvanbračne zajednice) raste i ima znakova koji ukazuju da postaje sve više zamjena za klasičan brak (Manning, Smock i Fetto, 2017; Seltzer, 2010). U Hrvatskoj je vidljivo smanjivanje važnosti braka i djece kao nužnih pretpostavki smisla i sreće u životu (Nikodem, Aračić i Džinić, 2010) kao i otvorenost prema alternativnim oblicima braka (Kušić, 2016). Uočene su

promjene u gledanju na instituciju braka i obitelji, što se najviše očituje u relativnom opadanju broja sudionika koji visoko vrednuju brak i obitelj kao temeljnu instituciju te u liberalnijim stavovima prema nekim temama iz bračnog i obiteljskog života (Kamenov i Galić, 2011). Odluka o zasnivanju obitelji, njenom tipu, te imanju djece, u postmodernom kontekstu shvaća se kao pitanje slobode izbora i životnog stila, te se odmiče od tradicionalnih oblika obiteljskog života (Pavić, 2014).

Iako je jasno da navedene promjene nisu mimošle hrvatsko društvo, malo je istraživanja koja se bave dubljim proučavanju istih na području Hrvatske. Cilj provedenog istraživanja bio je produbiti znanje o stavovima koje generacija milenijalaca ima o braku: što im brak znači i kako se uklapa u njihove životne ciljeve, koje godine smatraju idealnim za stupanje u brak, kako vrednuju roditeljstvo i kohabitaciju u usporedbi s brakom, smatraju li da je sreća povezana sa bračnim statusom te kako percipiraju razlike među generacijama u kontekstu braka.

1. Brak i promjene

Baumeister i Leary (1995) navode da ljudi imaju izrazitu potrebu za pripadanjem. Zbog svoje potrebe za drugim ljudima stvaramo veze, a te veze utječu na dobrobit pojedinca i cijele vrste. Bliska veza između dvije osobe temelj je današnjeg društva.

Partnerski odnosi su odnosi dvaju bića, koji sadrže nešto posebno, nešto što drugi odnosi između dvaju bića nemaju. Bitna karakteristika partnerskih odnosa je međuovisnost. Međuovisnost znači da prisutnost, slika koju u sebi nosimo o partneru i njegove riječi i postupci djeluju na nas, na naše osjećaje i postupke. Također, naša slika, prisutnost i postupci djeluju na našeg partnera. No, osim međuovisnosti, specifičnost je partnerskog odnosa i stvorena intimnost među partnerima, što nije tipično ni za jedan drugi odnos međuovisnosti. Mogli bismo partnerski odnos zamisliti kao odnos u kojemu postoji snažna i dugotrajna međuovisnost u različitim područjima života, izgrađena intimnost i moguć ili ostvaren seksualni odnos (Obradović, Svilar Blažinić i Lukinac, 2012).

Unatoč različitim promjenama u shvaćanju, strukturi, funkcioniranju ljubavnih veza, partnerskih odnosa i obiteljskih zajednica, brak je još uvijek najčešći oblik bliske veze između dvije osobe. Aračić i Balaban (2005) smatraju da se kroz partnersku zajednicu, u anonimnom i sve brže promjenjivom svijetu, pokušava osigurati emocionalna toplina i sigurnost te ostvarivanje identiteta.

S obzirom na važnost koju partnerski odnosi imaju u životu pojedinca i cjelokupnog društva, ne čudi preokupacija krizom i prijetnjom „izumiranja“ braka. Briga o propadanju braka nije novonastala situacija niti tvorevina Zapada. Naime, ljudi već tisućama godina, počevši od stare Grčke, proglašavaju krizu braka, a ta se kriza, ovisno o društvu, očituje u različitim oblicima. Stari Grci tako su se na primjer ogorčeno žalili na opadanje morala žena dok su Rimljani oplakivali svoje visoke stope razvoda. U SAD-u kriza braka predstavlja velik broj vanbračno rođene djece, dok u Japanu i Njemačkoj kriza braka predstavlja niska stopa nataliteta.

Kako bismo razumjeli novonastale promjene u partnerskim odnosima, braku i obitelji potrebno je poznavati povijest ljudskog društva koja ih je uzrokovala. Brak kroz veći dio povijesti nije bio način ostvarivanja osobnog zadovoljstva i sreće. Naprotiv, svrha braka bila je ostvarivanje ekonomske i političke dobiti (Coontz, 2005). Tek u devetnaestom i početkom dvadesetog stoljeća u Europi i Sjevernoj Americi, a poslije i drugdje, razvija se shvaćanje da je romantična ljubav nužna sastavnica bračne veze (Čudina-Obradović i Obradović, 2005). Danas se brak sklapa dobrovoljno i više nije povezan s održavanjem imovine, niti s prenošenjem statusa s generacije na generaciju (Giddens, 2007).

Milivojević (2010) navodi da su danas ljubavne veze složenije nego ikada prije. Od životnog se sudruga očekuje da bude više od donekle pouzdanog partnera kojega je s vremenom moguće upoznati, a katkad i zavoljeti. Danas bi on ili ona trebali nuditi sve: duboko razumijevanje, strastveni seks, potpuno prihvaćanje. Partner bi trebao pružati podršku u kriznim razdobljima, u svakodnevnicu unijeti užitak, uklapati se u životne planove, biti uzoran, nuditi mogućnosti razvoja, biti vjeran, ostavljati slobodan prostor, biti oslonac i prije svega-pružati sreću (Obradović, Svilar Blažinić i Lukinac, 2012)

Novonastalo uređivanje i shvaćanje bračnog života rezultat je društvenih promjena koje su se dogodile tijekom 18. i 19. stoljeća. U njihovom središtu nalazi se modernizacija koja započinje u okviru industrijske i demokratske revolucije. Dok u širem smislu riječi, modernizam označava prijelaz iz tradicionalnog, seoskog i agrarnog društva u sekularno, urbano i industrijsko, u užem smislu, odnosi se na složene promjene koje se zbivaju u postrenesansnoj Europi kao posljedica racionalne organizacije svakodnevnog života (Spajić-Vrkaš, Kukoč i Bašić, 2001).

Industrijska revolucija razdvojila je radno mjesto od doma, tako da ljudi više nisu radili kod kuće. Na posao odlaze i muškarac i žena kako bi što više ekonomski doprinijeli obiteljskoj zajednici (Ljubetić, 2006). Budući da žene postaju ekonomski neovisnije, brak

postaje manje ekonomska institucija nego prije (Giddens, 2007). Rastući broj žena na tržištu rada dao je ženama veći utjecaj na partnerske odnose. Njihov položaj se mijenja, dobivaju veću fleksibilnost i mogućnost pregovaranja u braku kao i veće izgleda za emocionalnu, seksualnu i komunikacijsku uzajamnost (Giddens, 1992, 2007). Tada se javljaju se ideje o romantičnoj ljubavi, svetosti doma, „izum“ majčinstva te promjene u osjećajnim odnosima između supružnika i između obitelji i djece (Fanuko, 2013). Važnost ljubavi, romantike i seksualnog zadovoljstva kao načina postizanja sreće i osobnog ispunjenja raste. Coontz (2005) piše da ljudi očekuju da će brak zadovoljiti više njihovih psiholoških i društvenih potreba nego ikada prije. Brak bi trebao biti oslobođen prisile, nasilja i rodni nejednakosti koje su se u prošlosti tolerirale, a istovremeno ispunjavati sve potrebe za intimnosti, ljubavi i seksom. Prema autorici, usvajanje ovako visokih očekivanja od braka, koja se pojavljuju prvi put u povijesti, imalo je neočekivane posljedice koje su ugrozile stabilnost institucije braka. Rastuća važnost ljubavi popraćena je sve većim fokusom na emocionalno zadovoljstvo i vlastiti razvoj u odnosu. Giddens (1992) tvrdi da smo svjedoci pomaka prema „čistom odnosu“ u koji se ulazi za vlastito dobro, u kojem pojedinac želi izvući najbolje za sebe iz povezanosti sa drugom osobom; a koji se održava onoliko dugo koliko pojedinac smatra da mu taj odnos donosi zadovoljstva. Ovaj koncept sažima pomak prema većem individualizmu: fokus nije na paru, već na sebi i stupnju u kojem odnos pridonosi osobnom razvoju (Ortyl, 2013).

Spomenuti individualizam, ključni proces modernizacije u širem smislu, zagovara vrijednost pojedinog ljudskog bića, slobodu izbora te usredotočenosti na vlastite interese (Fanuko, 2013). Kultura individualizma u suprotnosti je s vrijednostima i zahtjevima koje traži život u zajednici. Naime, zasnivanje obitelji temelji se na svjesnom stupanju u zajednicu u kojoj se zajednički realiziraju životni ciljevi i ostvaruju temeljne vrijednosti slobode. Međutim, težnja za slobodom i nezavisnošću ponekad može dovesti do sebičnosti, slabljenja društvenih veza i sukoba s potrebom pripadanja drugome i suradnjom (Raboteg-Šarić, Pećnik i Josipović, 2003.). Individualizam ukida sposobnosti života u zajednici, postavljajući interese pojedinca u prvi plan. Utrka za karijerom i zahtjevi za požrtvovnošću koje iziskuje obiteljski život, dovode do toga da brak gubi privlačnost u očima mladih ljudi, što uzrokuje i sve manji broj sklapanja istih (Maleš, 2012).

Dok uloga osobnog izbora jača, relativna moć normi koje strukturiraju intimne živote ljudi opada (Ortyl, 2013). Posljedično, šire se različiti oblici obiteljskog života pa tako danas ne postoji jasan model braka i obitelji već mnoštvo različitih izbora. Uz tradicionalne

načine funkcioniranja koji su podrazumijevali heteroseksualni, dominantno bračni odnos i pripadajuće roditeljstvo, sve je veći broj izvanbračnih zajednica te obiteljskih zajednica u formi jednoroditeljskih obitelji, posvojiteljskih obitelji, proširenih obitelji stvorenih novim zajednicama razvedenih osoba i njihove djece iz prethodnih brakova te istospolnih parova koji u sve više država stječu pravo na sklapanje braka i pravo na roditeljstvo (Brajša-Žganec i sur., 2014).

Osim spomenutih društvenih promjena pod okriljem modernizma koje su zahvatile cijeli svijet, treba uzeti u obzir i specifične okolnosti svojstvene Hrvatskoj. Naime, nepovoljno političko i ekonomsko stanje, dijelom naslijeđeno iz bivšeg socijalističkog sustava, a dijelom proizašlo iz ratnih stradanja i razaranja utjecalo je na nepovoljno opće sociokulturno stanje te potaknulo odgodu stupanja u brak (Nikodem i sur., 2010; Pavić, 2014). Skupoća stanova u Hrvatskoj jedno od najvećih socijalnih ograničenja koji utječe na nepovoljne trendove u broju sklopljenih brakova prema ukupnom broju stanovnika (Akrap i Čipin, 2008). Osim navedenog Ljubetić (2016) dodaje da stabilnost suvremene hrvatske obitelji ugrožava nezaposlenost i financijske neprilike koje iz toga proizlaze te obiteljsko nasilje koje je u porastu.

2. Značenje braka i životni ciljevi

Promjena ciljeva, vrijednosti i uloga rezultirala je gubljenjem društvene privlačnosti braka za mnoge milenijalce. Jačanje interesa za vlastito dobro u kulturi individualizma dovela je do toga da se članovi obitelji sve češće nalaze u procjepu između zadovoljavanja vlastitih individualnih potreba i želja i onih obiteljskih; između zahtjeva posla i obitelji; između privlačnosti uspona u vlastitoj karijeri i ljepote podizanja djece; između obiteljskih obaveza i odricanja od mnogih drugih zadovoljstava i (Pašalić-Kreso, 2004.).

Twenge, Campbell i Freeman (2012) su istražujući generacijske razlike u životnim ciljevima mladih odraslih od 1966. do 2009 otkrili da se cilj „imati dobar brak“ tijekom vremena smanjio u važnosti.

Komparativnom analizom rezultata međunarodnog empirijskog istraživanja *European Values Study – Europskog istraživanje vrednota* (EVS) za 1999. i 2008. godinu Nikodem i suradnici (2010) ukazali su na trend porasta slaganja sa tvrdnjom da je brak zastarjela institucija. U EVS-1999 sa tom se tvrdnjom slagalo 7,9 % hrvatskih građana dok se u EVS-2008 za 6,7% povećao broj onih koji drže brak zastarjelom ustanovom tj. 14,6% sudionika dijelilo je to mišljenje.

Nadalje, rezultati istraživanja koje je provela Kušić (2016) na studentima pokazuju kako je znatno veći postotak (64,8%) onih koji se u nekoj mjeri slažu s tvrdnjom da je smisao

života moguće ostvariti partnerskim vezama neovisno o sklapanju braka, od onih koji se s njom ne slažu (7,2%).

Ipak, rezultati istraživanja Pew Research Centra (2010) na milenijalcima u dobi od 18 do 39 godina pokazuju da se, iako je njihova generacija sporija u tome, većina njih (70%) želi vjenčati (Wang i Taylor, 2011). Rezultati u Hrvatskoj pokazuju slično, naime već spomenuto istraživanje Kušić (2016) pokazuje da je dvostruko veći postotak ispitanika koji brak ne smatraju zastarjelom institucijom te se 83% njih u budućnosti vidi u braku s djecom.

2.1. *Dob ulaska u brak*

Tradicionalna paradigma mladih koji ulaze u brak i započinju stabilne poslove s punim radnim vremenom u dvadesetim godinama se pomaknula u industrijaliziranim društvima i više ne odgovara tijeku života mladih odraslih osoba (Arnett, 2012). U usporedbi s prijašnjim generacijama milenijalci se, ako se uopće odluče na to, vjenčavaju u mnogo starijoj dobi.

Prema podacima Pew Research Centra (2017) medijan ulaska u prvi brak u SAD-u 1960. bio je za muškarce 23 a za žene 21 godinu, dok je danas najviši u modernoj povijesti- 28 godina za žene i 30 godina za muškarce (U.S Census Bureau, 2018 prema Pew Research Centru 2019).

Kako medijan ulaska u prvi brak raste tako se udio mladih ljudi koji su vjenčani smanjuje. U 2018., 29% mladih od 18 do 34 godine bilo je vjenčano što pokazuje pad od 29 postotnih bodova kada se napravi usporedba sa 59% mladih koji su bili vjenčani 1978. (U.S Census Bureau, 2018).

U usporedbi sa svojim bakama i djedovima kada su bili u njihovim godinama, generacijom rođenom otprilike od 1925. do 1942., milenijalci imaju 3 puta veću šansu da se nisu vjenčali. Na pitanje o razlozima zbog kojih se nisu vjenčali 29% kaže da nisu financijski spremni, 26% kaže da nisu pronašli nekoga tko ima kvalitete koje traže a dodatnih 26% za razlog navodi da su premladi i da se nisu spremni skrasiti (Pew Research centar, 2018).

Hrvatski trendovi prate svjetske. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske izvještava da je 1970. prosječna starost pri sklapanju prvog braka iznosila 22 za žene a 26 godina za muškarce dok je 2016. iznosila 28 za žene a 31 godinu za muškarce. Istraživanje koje je na studentima provela Kušić (2016) pokazuje da najveći postotak ispitanika smatra kako je najbolja dob za ulazak u brak za žene 25 godine što smatra 25,1% ispitanika a za muškarce 30 godina što smatra 32,9% ispitanika.

2.2. Usporedbe: Brak, roditeljstvo, kohabitacija, status veze i sreća

Čini se da je danas kohabitacija uzurpirala brak. Kohabitacija ili izvanbračna zajednica odnosi se na status parova koji su seksualni partneri, nisu formalno vjenčani i dijele zajedničko kućanstvo (Institute for American Values, 2009). Iako na početku 21. stoljeća još uvijek govorimo o tradicionalnom braku kao prevladavajućem obliku zajednice (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), taj kontekst nije jednoznačan.

U istraživanju koje su 2015. proveli Manning i Stykes rezultati ukazuju da je većina mladih odraslih žena (65%) živjela zajedno s partnerom dok ih se samo manjina vjenčala. Stopa kohabitacije u SAD-u se od 1997. do 2010. među osobama od 18 do 29 godina povećala s 5,8% na 9,2% (Wang i Taylor, 2011). U prosjeku, žene stupaju u brak u 27. godini, a zajednički život s partnerom započinju u ranim 20. godinama (Manning, Brown i Payne, 2014; U.S. Bureau of the Census, 2015).

U Hrvatskoj nedostaju istraživanja o učestalosti kohabitacije i njenim trendovima pa je ovdje prikazano samo ona koje se tiče stava o istoj. Istraživanje koje je Bartolec provela 2013. na hrvatskim studentima pokazalo je ambivalentan stav sudionika pri čemu 60,4% svih sudionika smatra da brak uopće nije zastarjela institucija dok, s druge strane, njih 68% smatra kako je potpuno prihvatljivo da par živi zajedno iako nemaju nikakvu namjeru vjenčati se, odnosno slažu se da nije važno da li su partneri vjenčani ili ne ukoliko su zaista zaljubljeni.

Slični su rezultati i istraživanja koje je provela Kušić (2016) na studentima prema kojem se veći postotak sudionika (56%) slaže ili potpuno slaže se tvrdnjom kako je izvanbračna zajednica potpuno prihvatljiv oblik života s partnerom. Također, više je od tri četvrtine (75,8%) onih koji se u nekoj mjeri slažu s tvrdnjom da prije braka namjeravaju živjeti s partnerom/icom kako bi vidjeli jesu li jedno za drugo. Nadalje, u istom istraživanju, rezultati pokazuju kako je znatno veći postotak (64,8%) onih koji se u nekoj mjeri slažu s tvrdnjom da je smisao života moguće ostvariti partnerskim vezama neovisno o sklapanju braka, od onih koji se s njom ne slažu (7,2%).

Kada govorimo o roditeljstvu i braku, istraživanje Pew Research Centra (2010) provedeno u SAD-u pokazalo je da milenijalci u dobi od 18 do 29 godina vrednuju roditeljstvo puno više od braka. Naime, 52% milenijalaca izjavilo je da je biti dobar roditelj jedan od najvažnijih stvari u životu dok je samo 30% reklo da je imati uspješan brak jedna od najvažnijih stvari u životu iz čega slijedi da postoji razlika od 22 postotna boda u načinu na koji milenijalci vrednuju roditeljstvo više od braka. Ta je razlika 1997. iznosila samo 7 postotnih bodova.

Isto istraživanje izvještava da 67% milenijalaca smatra da sreća nije povezana sa time je li osoba samac ili u braku. Slično pokazuju i rezultati već spomenutog istraživanja na studentima u Hrvatskoj (Kušić, 2016). Naime, znatno je veći postotak (60,8%) onih koji se u nekoj mjeri ne slažu s tvrdnjom da su oženjeni ljudi generalno sretniji od ljudi koji su u drugim oblicima veza, od onih koji se s njom slažu (8,7%). Može se zaključiti kako sudionici kvalitetu veze između partnera ne vezuju uz oblik veze te kako važnim smatraju kvalitetu odnosa između partnera, koju vrednuju važnijom od same institucije braka. Također, rezultati istraživanja Nikodema i suradnika (2010) ukazuju da je u promatranom razdoblju od 1999. do 2008. godine značajno povećan broj hrvatskih građana za koje brak nije važan za sreću dviju osoba (11,4%)

3. Milenijalci i njihove značajke

Utjecaj društvenih, političkih i tehnoloških promjena prošlih nekoliko desetljeća stvorili su jedinstvena i ponekad nejasna ponašanja i obilježja milenijalaca, generacije koja je rođena od 1980. do 2000. Oni dijele specifičan pogled na svijet i organiziraju živote na drukčiji način od prethodnih generacija (Cecere, 2016). Dvije važne karakteristike ove generacije su utjecaj računala i prihvaćanje netradicionalnih obitelji i vrijednosti (Andert, 2011).

Milenijalci su generacija koja odrasta nakon Hladnog rata, u novom dobu globalizacije, komunikacijske tehnologije i bežičnog povezivanja. Žive u doba dosad neviđene raznolikosti i izloženosti drugim kulturama (Codrington, 2008). Istovremeno predstavljaju jednu od najzaštićenije djece u povijesti. Njihovi roditelji bili su više usredotočeni na njih i njihove potrebe, a posljedično oni kasnije sazrijevaju. Odluke, buduća primanja i ulazak u odraslu dob milenijalaca oblikovani su Velikom recesijom koja je pogodila stanovništvo 21. stoljeća (Garikapati, Pendyala., Morris, Mokhtarian i McDonald, 2016). Kao posljedica iste, prva su generacija koja u modernom dobu koja ima višu razinu studentskih dugova, siromaštva i nezaposlenosti te nižu razinu bogatstva i osobnog dohotka od njihove dvije generacije prethodnika (Pew Research Center Survey, 2014).

Istraživački centar Pew izvještava da je generacija milenijalaca relativno neuključena u organiziranu politiku i odvojena od religije, povezana društvenim medijima, nepovjerljiva prema ljudima, bez žurbe da se vjenčaju, optimistična u vezi budućnosti i bolje obrazovana od prethodnih generacija.

Kada se radi o psihološkim karakteristikama milenijalca istraživači su skloni prikazivati ih na 2 načina, u izrazito pozitivnom ili negativnom svjetlu. Tako se vode rasprave o tome predstavljaju li oni altruističnu generaciju (*Generation We*) koja pokazuje široki spektar pozitivnih društvenih ponašanja što najviše zagovaraju Howe i Strauss u svojim istraživanjima ili „sebičnu generaciju“ (*Generation Me*) koja ima tendenciju prema individualističkim, materijalističkim i narcističkim sklonostima što najviše zagovara Twenge u svojim istraživanjima. Treći pogled pruža Arnett (2010) sa svojom razvojnom teorijom „odraslih osoba u nastajanju“ (*Emerging adulthood*) po kojoj sve više mladih u industrijaliziranim društvima nakon tinejdžerstava, a prije ulaska u odraslu dob, prolazi kroz period u kojem su neovisni od društvenih uloga i normativnih iskustava te koji im služi za istraživanje životnih mogućnosti. On dakle smatra da su negativna obilježja milenijalaca samo odraz životnog razdoblja u kojem se oni nalaze (Arnett, 2013).

Govoreći o milenijalcima u Hrvatskoj, osim svega navedenog, potrebno je uzeti u obzir višegodišnje oružane sukobe na našem području koje su obilježile djetinjstvo i mladost ili prethodile rođenju te generacije. Rat kao nepredvidljiv i dramatičan događaj uvelike negativno utječe na društvo u cjelini, na obitelj i na svakog pojedinca, a tako i na djecu. Istraživanja su pokazala da ratno iskustvo može otežati psihosocijalni razvoj djece i njihova očekivanja u odnosu na budući život (Ajduković, 1995).

Mladi u Hrvatskoj suočavaju s brojnijim problemima od njihovih vršnjaka u tranzicijskim zemljama u kojima nije bilo rata i oružanih sukoba. Rat, koji se vodio na vlastitom tlu, nužno je ostavio dugotrajne ekonomske i socijalne posljedice. Mlade danas u Hrvatskoj najviše muče socioekonomski problemi, što konkretno znači nizak životni standard, nedostatak životne perspektive i nezaposlenost (Ilšin i Radin, 2007).

Cilj i problemi

Cilj ovog istraživanja je produbiti znanje o stavovima koje generacija milenijalaca ima o braku: što im brak znači i kako se uklapa u njihove životne ciljeve, koje godine smatraju idealnim za stupanje u brak, kako vrednuju roditeljstvo i kohabitaciju u usporedbi s brakom, smatraju li da je sreća povezana sa bračnim statusom te kako percipiraju razlike među generacijama u kontekstu braka.

Kako bismo odgovorili na postavljeni cilj, problemi ovog istraživanja su sljedeći:

1. Opisati kakvo značenje brak ima za milenijalce i kako se uklapa u njihove životne ciljeve.
2. Istražiti koje godine i zašto smatraju idealnim za stupanje u brak.
3. Opisati kako vrednuju roditeljstvo i kohabitaciju u usporedbi sa brakom te istražiti smatraju li da je bračni status povezan sa srećom
4. Opisati kako percipiraju razlike u kontekstu braka među generacijama.

Metoda

Sudionici

Uzorak sudionika ovog istraživanja činile su 24 osobe u dobi od 21 do 37 godina iz dubrovačko-neretvanske županije. Od toga je bilo 12 sudionika i 12 sudionica.

Uzorak je rezultat nacrtu kojim se nastojalo obuhvatiti sudionike različitog statusa veze: trećinu samaca, trećinu onih koji su u vezi i trećinu onih koji su u braku. Dodatno, nacrtom se željelo raspon dobi milenijalaca koji je odabran u svrhu ovog istraživanja (18-39 godina) podijeliti na 2 skupine, mlađe milenijalce u dobi od 18 do 28 i starije milenijalce u dobi od 29 do 39 godina. U tablici 1. prikazana je konačna struktura sudionika koja je ostvarila pretpostavke nacrtu.

Tablica 1. *Struktura uzorka po dobnoj skupini, spolu i statusu veze*

		Raspon dobi 21-28	Raspon dobi 29-37
M	veza	2	2
	brak	2	2
	samac	2	2
Ž	veza	2	2
	brak	2	2
	samac	2	2

Raspon dobi sudionika kretao se od 20 do 37. Svi sudionici izrazili su se kao heteroseksualci. Trećina ih je bila u vezi, trećina u braku a trećina samci. Duljina trajanja veze varirala je od godinu dana do 8 godina ($M=3.2$). Duljina trajanja braka varirala je od 3 mjeseca do 14 godina ($M=4.5$). Troje sudionika koji su u vezi izjavili su da stanuju sa svojim

partnerom/partnericom. Petero sudionika koji su u braku izjavili su da imaju jedno ili najviše troje djece sa sadašnjim partnerom/partnericom. Raspon dobi djece sudionika u braku kretao se od 1 mjeseca do 14 godina ($M=6,8$). Jedan sudionik koji je u vezi izjavio je da ima dvoje djece u dobi od 4 mjeseca i u dobi od 3 godine. Nijedan sudionik nije prije bio u braku niti je imao djecu iz prijašnjih veza/brakova. Obrazovna struktura uzorka pokazuje da je jednak broj sudionika završio fakultet ($n=8$) i višu školu ili preddiplomski studij ($n=8$). Završenu samo srednju školu ima 7 sudionika, a jedan sudionik ima završeno poslijediplomsko obrazovanje. Uzorak čini 9 sudionika zaposlenih na neodređeno. Zaposlenih na određeno kao i studenata je 7, a nezaposlen je jedan sudionik. Najviše sudionika, njih 17, procijenilo je svoj životni standard prosječnim, dok ih šestero smatra da im je životni standard nešto iznad prosjeka, a jedan sudionik navodi da mu je životni standard nešto ispod prosjeka.

Instrumenti

U ovom istraživanju korišteni su sociodemografski upitnik te pitanja za polustrukturirani dubinski intervju, oboje osmišljeno za potrebe ovog istraživanja.

Sociodemografski upitnik sastojao se od 12 pitanja te je osim dobi, spola i trenutnog statusa veze ispitivao seksualnu orijentaciju, trajanje veze/braka, prakticiranje stanovanja sa partnerom/partnericom, postojanje i dob djece sa trenutnim partnerom, postojanje i duljinu prijašnjeg braka, postojanje i dob djece iz prijašnjih veza/brakova, najviši završeni stupanj obrazovanja, radni status i procjenu životnog statusa. Sociodemografski upitnik nalazi se u *Prilogu 1*.

Pitanja za polustrukturirani intervju bila su podijeljena u 5 manjih cjelina:

- 1) *Značenje braka i životni ciljevi*
- 2) *Dob ulaska u brak*
- 3) *Usporedbe: Brak, roditeljstvo i kohabitacija*
- 4) *Generacija milenijalaca*
- 5) *Formiranje osobnih stavova o braku*

Cjelokupni scenarij za intervju nalazi se u *Prilogu 2*.

Postupak

Prije početka provedbe istraživanja, osmišljena su pitanja za sociodemografski upitnik te pitanja poluotvorenog i otvorenog tipa odgovora za polustrukturirani dubinski intervju isključivo za ovo istraživanje. Pri konačnom dovršavanju liste pitanja za intervju, provedena

su tri pilot intervjua (jedan sa sudionikom u braku iz starije skupine milenijalaca, drugi sa sudionikom u vezi iz mlađe skupine milenijalaca i treći sa sudionikom koja je slobodna iz starije skupine milenijalaca) kako bi se provjerila razumljivost i smislenost pitanja te utvrdio okvirni vremenski okvir trajanja intervjua. Budući da se prilikom provođenja intervjua nisu ustanovile neusklađenosti niti poteškoće s pitanjima, scenarij za intervju nije dodatno mijenjan. U pilot istraživanju intervjui su trajali 10-15 minuta.

Nakon provedenog pilot istraživanja odvijalo se prikupljanje sudionika varijacijom tehnike snježne grude pri čemu su poznanici, prijatelji i rodbina voditeljice intervjua bili regruteri i upućivali je na osobe koje bi mogla ispitati. Osim što ih je osobno zamolila za pomoć pri prikupljanju sudionika, voditeljica je to napravila i putem *Facebook* objave. Dio prvotno ispitanih sudionika regrutirao je nove sudionike.

Voditeljica intervjua nije osobno poznavala sudionike te se time nastojala postići što veća iskrenost u odgovaranju i daljnja anonimnost svake osobe koja je sudjelovala. Voditeljica se javljala sudionicima putem broja mobitela koji su joj prosljedili regruteri. Termin provođenja intervjua dogovarao u skladu s njihovim mogućnostima i preferencijama. Nastojao se osigurati što mirniji i intimniji prostor za provođenje intervjua: dio ih je proveden u fakultetskim prostorijama, dio na radnom mjestu sudionika, dio u domovima sudionika a dio u kafićima. Intervjui su trajali između 9 i 25 minuta.

Prije početka provođenja intervjua sudionicima se objasnila svrha intervjua, tema intervjua i upoznalo ih se s povjerljivosti podataka, anonimnosti te mogućnošću odustajanja u bilo kojem trenu prilikom provođenja intervjua. Također, sudionike se zatražilo dopuštenje za audio snimanje intervjua. Nadalje, obaviješteni su kako će snimke intervjua biti transkribirane i spremljene pod šifrom te kako nitko osim voditeljice intervjua i njezine mentorice neće imati pristup snimkama i transkriptima. Informirani pristanak zatražio se nakon što su sudionici sami pročitali pristanak na sudjelovanje u istraživanju i prije provođenja samog intervjua, a osigurao se pisanim pristankom na sudjelovanje u intervjuu u obliku potpisa koji nije trebao biti čitak. *Pristanak* se nalazi u *Prilogu 3*.

Voditeljica intervjua nije pisala nikakve bilješke prilikom provođenja intervjua. Budući da ovakav način istraživanja i prikupljanja podataka onemogućava potpunu anonimnost svakog sudionika, osigurana je povjerljivost i daljnja anonimnost podataka svih sudionika putem šifriranja svih snimki, a kasnije transkripata i brisanjem potencijalno identificirajućih podataka iz transkripata. Iako je sudionicima pružena mogućnost odustajanja u bilo kojem trenutku te mogućnost neodgovaranja na pitanja koja smatraju previše intimnim ili

neugodnim, nijedan sudionik nije odustao od intervjua dok je jedna sudionica odbila odgovoriti na 2 pitanja želeći odgovore zadržati za sebe.

Obrada podataka

Nakon transkribiranja snimki intervjua, transkripti su obrađeni u programu Atlas.ti 8. Po završetku kodiranja intervjua, citati su prenijeti u Excel dokument Microsoft Office programa za daljnju obradu. Pri analiziranju odgovora sudionika korištena je tematska analiza, temeljna metoda kvalitativne analize (Braun i Clarke, 2006). Tematska analiza je metoda za identificiranje, analiziranje i izvještavanje tema unutar podataka koja minimalno organizira i opisuje detaljno set podataka (Boyatzis, 1998 prema Braun i Clarke, 2006). Fleksibilna je i nije vezana za jedan teorijski okvir, a ovdje je, budući da je potaknuta teorijskim interesom istraživača u području i izvještava o iskustvu, značenju i stvarnosti sudionika, ona esencijalistička i deduktivna metoda (Braun i Clarke, 2006).

Rezultati

Tablica 2. *Prikaz glavnih tema i podtema*

Značenje braka i životni ciljevi	Dob ulaska u brak	Usporedbe: Sreća i status veze, brak, kohabitacija, roditeljstvo	Razlike među generacijama u kontekstu braka
Značenje braka	Idealne godine za stupanje u brak za muškarca i ženu	Roditeljstvo nasuprot braku	Stav prema braku prije i danas
Brak kao životni cilj	Posljedice stupanja u brak u dvadesetima	Status veze i sreća	Uzrok promjene stava
Želja za vjenčanjem	Posljedice stupanja u brak u tridesetima	Brak nasuprot kohabitaciji	Ulazak u brak prije i danas
"Preduvjeti" za brak	Posljedice stupanja u brak u četrdesetima		Značenje braka prije i danas
Očekivanja od braka			

1. Značenje braka i osobni ciljevi

Sudionike se najprije pitalo kakvo značenje brak ima za njih. Najčešće su se u odgovorima sudionika kojima brak ima pozitivno značenje pojavljivale riječi *zajednica*, *zajedništvo* i *ljubav*. Također, često su odgovarali da brak za njih znači obitelj. Za dio

sudionika brak je imao značenje krune njihove ljubavi i veze te određenog stupnja koji je njihov odnos dosegnuo.

„Za mene, znači brak je neka kruna na vezu, na ljubav dotadašnju, znači neki kao veći stupanj toga odnosa amo reć ' tako nešto... “

„Za mene brak ima veliko značenje, meni to znači najviši stupanj ljubavi“

„...jedna formulacija koliko, jedan stupanj dokle veza dospije.“

Sudionici su također izjavljivali da je za njih brak zajednica u kojoj stvaraju nešto ili u kojoj se sami razvijaju.

„Zajedništvo, sloga između dvoje ljudi koji su odlučili živjeti skupa...stvarati budućnost.“

„...ja mislim da je brak temelj nekakav u u životu i i razvoju uopće, općenito u životu čovjeka.“

„Osim klasičnoga životna zajednica ja mislim da je to zapravo jedna zajednica koja je na izgradnju i meni i mojoj supruzi i našoj djeci kasnije.“

„Povezanost između dvoje osobe koje grade nešto zajedničko to je za mene brak.“

Dio sudionika kazao je da je za njih brak nešto važno i odgovorno, prema čemu osjećaju strahopoštovanje.

„...jedan jako velik korak koji nije ono sad ću se ja oženit' pa ću se ja ako mi se ne sviđa razvest', nego ako si se na to odlučio onda si u tome...mislim da je to nešto čega se onda treba držat ono“

„Nešto zrelo, jako važno i imam nekakvo strahopoštovanje prema tome.“

Također, neki sudionici braku su pridali vjersko značenje.

„...sveto zajedništvo između dvije osobe.“

„...to mi je ko' sakrament u vjeri jako bitan...“

„...to je u našoj vjeri označava neki ovjekovječeni odnos pod Bogom je li...“

Za manji dio od ukupnog broja sudionika, njih 6, brak kao institucija nije bio važan tj. predstavljao im je formalnost.

„...brak kao konkretna institucija mislim ne predstavlja mi nekakvo, ništa, mislim značajno u mom životu, mislim nije nužno da se to mora formalizirati na takav način pravno...“

„Mislim da ništa ne mijenja je li u nekom odnosu, nego samo ko' nekakav komad papira. Eto to je to. Znači nije nešto što je neophodno niti bitno uopće.“

„...ne znači mi brak ništa, mislim da mogu muškarac i žena živjeti skupa bez obzira na taj papir...“

Velika većina, 19 sudionika, izjavila je da se brak uklapa u njihove ciljeve i da se žele vjenčati ili su se željeli vjenčati (ako su to već ostvarili). Skoro polovici sudionika koji su rekli da im je brak životni cilj brak je bio na prvom mjestu (*pa mislim da je brak najvažniji; po važnosti na prvom mjestu*), a ostalima u prioritetima (*uklapa se među mojim bitnijim ciljevima; sad mi nije na prvom mjestu, ali će vjerojatno bit za koju godinu; visoko na ljestvici*). Izjednačavali su ga s obitelji (*dobro ako ćemo uzet da je to u okviru obitelji, onda bi išlo na prvo mjesto; pa mislim da uvijek treba biti na prvom, obitelj u biti*) pri čemu su neki dali do znanja da je obitelj nadređeni pojam koji im je važnije ostvariti bez obzira na brak iako ga žele.

„...znači meni je obitelj, a sad ja mogu imati obitelj bez braka.“

„...To jedino može biti ispred toga kako bi ti rekla, da je to stvarno prava ljubav....da sam imala momka koji eto nije želio brak ali me stvarno volio...“

Sudionicima koji su izjavili da im je brak životni cilj ali nije na prvom mjestu, od braka su bili važniji obitelj tj. djeca, osobni rast, fakultet, posao te financijska neovisnost.

„Obitelj, pošto ne živim znači sa svojom obitelji, obitelj mi je na 1. mjestu, posao pa onda ajmo reć' brak“

„A sad, na prvo mjesto stavljam djecu, a ne znam...“

„A na 1. bi trebalo čovjekova osobna sreća. Ono ti sam za sebe moraš imat' nekako i tu nekako mir onaj. Ako ti si nesretan onda će tvoj brak bit nesretan ono.“

„Pa važniji mi je sad neki drugi cilj u smislu svog osobnog ostvarenja, u smislu posla. Ne bi sad to podcrtala nužno kao karijera, ali imam nešto povezano sa svojim osobnim nekim zadovoljstvom, nekim osobnim ciljem...“

„Završit' fakultet, nać' poso, počet sam živit, s curom sutra.“

Pri tom je važno napomenuti da su gotovo svi sudionici kojima su fakultet, posao i financijska neovisnost bili važniji od braka pripadali mlađoj skupini milenijalaca koja još nije ostvarila te životne zadatke. Dodatno, sudionici su objasnili da im financijska neovisnost i posao kao cilj nisu samo sebi svrha već sredstvo kojim žele uzdržavati svoju obitelj.

„...poso i onda to, ne poso sad u smislu ono moram bit' bogat pa ću se onda ženit', nego ono čisto da, da se ne oženim al' da onda tražim mamu i tatu da uzdržavaju moj brak i djecu tako...“

„...da mi je financijska situacija sređena, da mogu za budućnost i za djecu da mogu osigurat' normalan život da imam sve potreštine, posao...“

Zanimljivo je da je polovica sudionika koja je izjavila da im brak nije bio cilj niti su se željeli vjenčati imenovala obitelj najvažnijom stavkom u životu i ciljem kojeg su željeli ostvariti (*normalno da mi je važan prvo je li, prvo moja obitelj; pa mislim, obitelj bi rekao na prvom mjestu*).

Upitani za godine kada se žele ili kada su se željeli vjenčati podjednak broj ih je odgovorio da žele ili su željeli stupiti u brak oko 30. godine, nakon što završe fakultet i dobiju posao (*nakon škole, proživjeti ne znam, doživjeti svoju prvu plaću i rad i oko 30. onako; po nekim svojim procjenama, to bi sigurno bilo iza fakulteta; imao sam tu želju da to bude što ranije u životu, znao sam da moram završit' fakultet*) ili da nemaju konkretne godine kada bi ili kada su željeli stupiti u brak (*ništa konkretno; nikada nisam imao razmišljanje vezano sa godinama; o tome sam valjda razmišljala valjda da će doć' samo po sebi, tako je i bilo*) pri čemu jedan sudionik objašnjava to na sljedeći način.

„To je više vezano za pravu osobu nego za u koje doba.“

Osim značenja i uklapanja braka u njihove ciljeve, zanimalo nas je što bi željeli ili što su željeli ostvariti prije braka. Gotovo svi sudionici odgovorili su fakultet i posao tj. neki oblik materijalne sigurnosti i neovisnosti.

„...samo mi je bilo u cilju ono da privedem fakultet kraju...“

„...htjela bi ostvarit' sebe kao osobu znači završit' fakultet, nać' poso i ono situirat' se da bi onda ušla u brak...“

„...prvo završit' sad fakultet, pona, pronać' neki stalan posao i stan i onda.“

„Vjerojatno neki svoj stan, automobil, osigurat' nešto za budućnost.“

„...da ne ovisimo o nikome i da samo o sebi ovisimo.“

„Ne želim uć u brak bez neke sigurnosti...“

Međutim, dio ih je dodao da to nije nešto što ih je spriječilo da uđu u brak, tj. nije im nužan uvjet. To su bili sudionici koji su pripadali starijoj skupini milenijalaca te su već razriješili životne zadatke obrazovanja i zaposlenja.

„...riješit' neka životna pitanja, međutim, to će bit usputno uz brak.“

„Nisam ja to planiro da se razumijemo, mogo sam se ja oženit' i prije 6,7 godina...“

„...ništa od toga mene nije priječilo da ja uđem u brak. nego jednostavno neke druge životne okolnosti.“

Par sudionika izjavilo je da bi među ostalim prije braka željeli putovati (*postat' neovisan, malo još putovat ii završit' fakultet; prije toga bi htjela završit' fakultet, malo*

uživat', putovat'). Iako mu je to želja, jedan od njih dodaje da to nije razlog koji bi ga spriječio da sklopi brak (al dobro nije sada da ću reć' e nisam posjetio ti i tu zemlju pa se još neću oženit)

Sljedeće pitanje koje je bilo postavljeno sudionicima bilo je o vlastitim očekivanjima od braka. Najveći broj odgovorio je da očekuje ili su očekivali jednom rječju podršku.

„...da dijelimo i dobro i zlo, da smo potpora jedno drugome.“

„Tako je mislim i sa time ono sve brige u životu prepolavljaš na dvoje ono, svak' nosi dio tereta, ako je tebi nešto i ovaj drugi zna da je tebi nešto pa ako je njemu nešto i ti njemu ono. Nije bitno ono zdravlje ili neki financijski problemi sve, u dvoje je lakše mislim.“

„Meni je važno da mi je žena uz mene u barem većini stvari što radim. Na primjer ja u poslu, ona je uz mene i ako ja imam nešto bitno, nešto napeto, nešto vremenski ograničeno i tako, ona mi je tu velika potpora...da mi pomaže u tim nekim životnim stvarima, u tom nekom životu koji sam ja već imao i koji i ona voli, u koji se ona i dobro uklopila.“

Vrijednosti koje su slijedile podršku su poštovanje, kompromis i ljubav.

„...uvijek mi je bilo recimo to nekakvo poštovanje, podrška od od podrška od muža. Ta mi je nekakva naj najviše ono da ti on u tim nekakvim stvarima iskače da te voli...“

„...Pa ono slaganje, da nije to sad ja ću tebe pustit jednom ti mene moraš drugi put, nego da se znači slažemo, da je kompromisan.“

„...da se normalno, kroz godina i godina poštujemo, jest da ljubav ne plamti kao prvi dan al' da ostane to nešto i neke male sitnice ko' što vidim u roditelja...da ne bude svađa, da ne bude ono dosadno, ne znam. Ja uvijek očekujem da tu ostane mala ljubav, da nije to prijateljski na kraju...“

Jedna sudionica kazala je da očekuje da se u braku vrline veze množe budući da je to jedan zreliji odnos.

„Pa znači očekujem neko poštovanje uzajamno, veliko poštovanje. Znači više, znači to se sve stvari koje su u vezi se multipliciraju. Znači multiplicira se to poštovanje, multiplicira se neko žrtvovanje, ljubav. Mislim da ono dolazi do više stvari u braku jer smo odrasliji i imamo drugačije obveze, odgovorniji smo i onda treba puno toga više nego što je u vezi.“

Neki sudionici izjavili su da nemaju očekivanja od braka budući da nisu upoznali pravu osobu tj. do sad nisu bili u braku ili svoja očekivanja žele otkriti tek u toj zajednici.

„Vidiš nisam nikada onako nešto previše o tom očekivanju, ne znam nekako ne mogu nešto očekivati dok nisam upoznala amo reć' neku tu suđenu ili pravu osobu.“

„A to ne znam kako bi, nemam, 'naš, nisam nikada bio u braku tako da nemam nekakva konkretna očekivanja.“

„Ne znam još što bi očekivala jer ono ne, ne želim da mi brak bude neka ono završena priča, da ja sad znam točno što želim. Ja ni ne znam što želim, to ću' otkrit' nekako usput...“

2. Dob ulaska u brak

Kada se sudionike pitalo koje godine smatraju idealnima za stupanje u brak kada je u pitanju žena većina sudionika je odgovorila u rasponu od 24 do 30 godina pri čemu je dvoje sudionika izrazilo da je 20 godina početak tog idealnog raspona. S druge strane, jedna je sudionica rekla da je donja granica idealnih godina za stupanje u brak za žene 30 godina. Nekoliko sudionika izjavilo je da ne postoje idealne godine već da su one individualan pojam (*ne mislim da postoje idealne godine uopće nego da je to, ovisi od osobe do osobe odnosno njenom, o njenom vlastitom pogledu na život, o životnim okolnostima, o prilikama*). Većina sudionika smatrala je da su idealne godine za stupanje u brak kada je u pitanju muškarac u rasponu od 26 do 32 godine pri čemu je jedan sudionik rekao da je donja granica idealnih godina 23 godine a jedna sudionica je izjavila da su 40-te godine idealne.

Kada ih se pitalo kako su došli do tih procjena sudionici su rekli da smatraju da su u tim godinama muškarci i žene zreli i ozbiljni te imaju životnog iskustva bilo da su već našli posao (*tako da mislim po njemu, da kad si muškarac je li nađe poslo, to je sigurno s 29/30 godina će nać' poslo, bit će već u poslu, mislim da će ono bit dosta staloženiji, smireniji*), prošli početnu fazu zaljubljenosti (*mislim, nakon te neke početne faze zaljubljenosti sigurno treba proć' neko vrijeme da bi ljudi stupili u nekakav brak kad sve to sjedne na svoje, mislim jer stupanje u brak u trenutku te neke početne zaljubljenosti mislim da može bit kobno*), oblikovali se kao osobe (*isto tako mislim da većina ljudi koji studiraju ili idu u srednju školu dakle osobe u stvaranju, da nemaju šta tražit u braku ako se još stvaraju kao osobe, kao studenti, radnici tako*) ili znaju što žele (*što si stariji više poznaš sebe i znaš što očekivati od drugoga... malo ozbiljnije možeš u tom odnosu pristupiti*). Jedan sudionik dodaje da se osoba treba ostvariti prije braka jer sam brak nije dovoljan za životni smisao.

„Pa mislim da ljudi onda nisu još mislim, ob, trebalo bi mislim sigurno ostvarit se nekako u nekakvom profesionalnom polju, mislim da ljubav i to taj brak, da nije to dovoljno mislim za za uspješan život, mislim naučit nekakve stvari te, teš, teško je očekivat mislim da samo ljubav i zaljubljenost mogu ljude zadovoljit i i učinit njihov, njihove živote smislenima.“

Zanimljivo je da su sudionici kada su upitani za godine kada bi oni željeli stupiti u brak isticali važnost materijalne sigurnosti dok je samo jedna sudionica kada ih se pitalo da općenito definiraju idealne godine stupanja u brak za muškarce i žene odgovorila da je materijalna sigurnost važna. U potonjem slučaju, sudionici su naglašavali važnost zrelosti.

Gotovo trećina sudionika se pri određivanju idealnih godina vodila mišlju da bi se muškarac i žena prije braka trebali „izživjeti“ i uživati kako kasnije u braku ne bi žalili zbog neproživljenog vremena.

„...mislim da nekako ulaziš u neku zrelost, baš ono...znaš ono što reču "sve u svoje vrijeme" pa mislim da je nekako to baš tad, mislim nije nije svakome isto naravno...ali mislim da se čovjek u mlađim danima treba malo ispuhat' jel tako, a ne da to proživljava kasnije u braku.“

„...mislim da se trebamo malo uživiti, uživati' a ne odmah stupiti u ozbiljne odnose, dug je život.“

Također, trećina sudionika izjavila je da su idealne procijenjene godine rezultat činjenice da žene ranije sazriju od muškaraca (neka tako je zrelost koja dolazi kasnije nego kod žena) pri čemu su neki dodali da bi stoga bilo poželjno da muškarac bude stariji od žene kada stupaju u brak (*ono 7 do 10 bilo idealno da je mušk, muškarac stariji od žene; a oni su sami po sebi nezreli i onda njima to sve ono...a i nekako je prirodno bar 90% slučajeva je muški stariji od cure, bar 2 godine*). Dio sudionika pri određivanju idealnih godina u obzir je uzimao ženinu reproduktivnu moć (*žene imaju taj možda istaknutiji problem vremena kad mogu imati djecu; mislim ženama otkucava onaj njihov biološki sat*).

Sljedeće što nas je zanimalo bio je stav sudionika o stupanju u brak u dvadesetim, tridesetim i četrdesetim godinama. Sudionici su imali većinom negativan stav o stupanju u brak u dvadesetima smatrajući da su pojedinci tada nespremni za brak u smislu zrelosti i materijalne sigurnosti te u njega ulaze nepromišljeno što većinom uzrokuje nemogućnost nošenja sa izazovima i na koncu dovodi do razvoda.

„...mislim da su mladi nezreli ljudi stup, tim ranim stupanjem u brak izloženi kako bi rekao nekim pritiscima s kojima se ne mogu nositi, to naravno da onda utječe i na vezu i na odnos i mislim da zato dolazi do tako velikog broja razvoda mislim. I tu su mislim i financijski razlozi i djeca i tako dalje da sad, sve što nosi zajednica, mislim da ljudi nisu jednostavno dovoljno zreli da mogu procijeniti i predvidjet neke stvari s kojima bi se morali u nekom trenutku početi nositi je li.... nemaju vremena da nauče kako se zajednički nositi sa takvim pritiscima, to hoću reći.“

„Pa mislim da stupaju u brak više iz hirova, misle da je to nešto olako rade, misle da je to, da će lako, mislim da da da, najlakše je stupiti u brak, ali posljedice i odgovornosti koji sve taj brak donose nisu svjesni toga i onda kad se susretnu sa svim tim što ih čeka u braku... onda dolazi do nesklada i nesporazuma između supružnica, su supružnika i onda bla brak puca.“

„A eto dosta ljudi mislim ne posloži svoj život pa nema, nije ni u financijskoj situaciji za, ni za brak, ni za dijete i treba pomoć od roditelja ili nekoga drugoga ne znam.“

Ta nezrelost među ostalim dovodi do toga da pojedinac žali za svojim životom prije braka te se stoga uključuje u ponašanja koja narušavaju njegov brak (*prevara, druženje, izlasci; ti amo reć' želiš ić vanka napit se i šta ja znam i...a a a drži te to unutra, mislim imaš obvezu*).

Dio sudionika dodaje da su brakovi u dvadesetima uglavnom rezultat trudnoće što ih čini nestabilnima.

„Pa ne znam, mislim da niko nije u 20-tima sad da bi sklopio blak, brak, ako se ne dogodi ono, slučajno recimo je li, imaju seksualni odnos, pa im se dogodi da naprave dijete... al onda su posljedice toga, malo njih ja mislim da 'ko ostane u braku, da je to ono razvod nakon godinu, mjesec dana...“

„A evo ti prevara prvo. Samo zato što ti stupiš u taj brak, amo reć' što si dobio dijete, možda tu nema ni iskrene ljubavi neke ni ništa. „

„...smatram da su nezreli u tim godinama i da onda možda brže ulaze u taj brak ako ne znam trudnoća u pitanju ili ne znam, misle da mogu ali onda zapravo vide da ne mogu, jer se možda i ne poznaju ili nisu spremni na to, financije nisu dobre i...“

Argumenti sudionika koji su rekli da imaju pozitivan stav o braku u dvadesetima bili su imanje mlade obitelji, iskustvo mlade mame, lakše nošenje s brigom o djeci i dulje uživanje u obitelji (*to sam oduvijek htjela bit mlada mama...i ne znam eto, imale bi obitelj možda općenito kao mlađe; nekako sam sve to lakše podnosila; u svemu u životu što želiš radit' počni radit' odma da uživaš u tome*).

Stupanje u brak u tridesetima sudionici su većinom procijenili pozitivnim, čak idealnim jer su tada osobe zrele i samostalne.

„...do 30-te si, mislim ljudi su o..većina ljudi je ne, mislim započela nekakav posao, bavila se nekakvim poslom, sretala se sa stresovima i izazovima posla, samostalnog života izvan roditeljskog doma i mislim da su onda spremniji za za za suživot sa partnerom...“

„Pa mislim da je puno bolje, jer je osoba tad zrelija već, ne znam završila obrazovanje, radi već neko vrijeme, neovisna je i mislim zrelija i sposobnija, znači spo, kako postaje sposobnija za rad, za ne znam, za živit sama sa sobom, tako postaje sposobna živit s nekim i shvatit ozbiljnost braka ili obitelji.“

Ono što su smatrali negativnim kod stupanja u brak u tridesetima su smanjena reproduktivna moć i teže nošenje sa odgojem djece u usporedbi sa dvadesetim godinama (*jedino što govore kao radi žene da je bolje rodit' žena ranije; već kad djeca malo odrastu i oni već počnu malo starit' pa nemaju živaca za djecu, razumijevanja; ako želiš više imat' djece po meni je je li stupit u brak prije jer je li, manja ti je mogućnost kasnije što si stariji*).

Stav sudionika o braku u četrdesetima bio je većinom negativan. Oba objašnjenja koja su navodili ticala su se djece: smatrali su da osobe u tim godinama imaju smanjenu reproduktivnu moć i teže se nose sa odgojem djece. Odgovori pokazuju da sudionici brak izjednačavaju sa djecom.

„E pa to je već malo kasno i ono ako dobiješ dijete kasnije, već ti je to, gubiš odnose sa njim, kontakt.“

„...najčešći je amo reć' ta poteškoća, taj problem je u biti imati dijete i pos, znači kako godine idu tako sve teže i teže, naravno i komplikacije i sve to...“

„...može bit jedino vezano za plodnost kod žena i muškaraca, jedino me to možda asocira da može imati možda poteškoća i dijete će imat' 18 godina dok će roditelji već imat' 60 godina pa je to malo teško balansirati veći raspon između onaj, veća je razlika u godinama a to kod mladih (je) dobro. Na primjer kad stupite u brak mlado, mlado i kad imate dijete s 24 godine, vaša curica ili dječak ima ne znam 10 godina, vi imate 34, lako ćete izać' na kraj sa njom nego kad imate 54 godine.“

Manji broj sudionika koji su imali pozitivan stav o braku u četrdesetima bili su mišljenja da nikad nije kasno za brak (*mislim ako ljudi u četrdesetima shvate da su jedno za drugo zašto ne*).

3. Usporedbe: Sreća i status veze, brak, kohabitacija, roditeljstvo

Sljedeće nas je zanimalo što bi sudionici izabrali kao važnije kada bi morali odabrati između roditeljstva i braka. 15 ih je odgovorilo da bi izabrali roditeljstvo, 3 sudionika su rekla da su im brak i roditeljstvo jednako važni, 4 ih je odabralo brak a 2 se nije moglo izjasniti. Objašnjena sudionika koji su odabrali roditeljstvo kao važnije bila su raznolika: od toga da smatraju da je roditeljstvo neraskidivo za razliku od braka (*zato što kad ti imaš dijete imaš ga, tu je tu, neće, neće, ne, neće pobjeć' a neće ti ga odgojit' niko, a brak ako ne funkcionira ljudi se rastave, nađu se s drugim šta*), preko toga da misle da je roditeljstvo ozbiljnije i zahtjevnije od braka (*mislim da je to teže nego održavat' brak*), mišljenja da se brak zasniva na potomcima (*jer mislim da prvo se brak zasniva sveukupno na potomcima*), da im je bitnije da nekome budu uzor i ostave trag iza sebe (*da ih nešto naučim u životu, da im pokažem, da, da im ja budem ono što bi se reklo lice života, da ih provodim kroz život, da im budem uzor; pa da ostaje neko iza mene ko je moj, ko, kome ću ja ostavit' što budem imo, jednostavno tako da imam nekoga*), da misle da je veza sa djetetom jača (*mislim da se više povežemo sa našom djecom neg, nego mislim sa našim su supružnicima, mislim povežemo se mi i s jednim i s drugima ali ipak ovako kad bi stavili na vagu mislim da je, da bi prije karikiram sada dali život za sina nego, dali bi i za supružnika*) do toga da jednostavno više žele biti roditelji (*volim djecu i onda sam uvijek željela bit' majka; svaka žena jednog dana mašta o tome da bude majka*) i misle da bi ih to više ispunilo. Četvero sudionika koje je procijenilo brak vrijednijim bilo je mišljenja da se brak ne bi trebao temeljiti na djeci već su djeca ta koja

proizlaze iz odnosa u braku koji treba biti kvalitetan, a sama pojava djece ne može nadoknaditi loš odnos.

„Zato što mislim da nije svrha vezanosti uz neku osobu odnosno ljubavi nije, krajnji cilj ne mora bit' roditeljstvo jer nekad i ne može bit'. I mislim da ono, ne treba se temeljit' na tome, na ono, na želji da budemo roditelji, jer što ako ne možemo bit? Ja bi uvijek izabrala brak kao sigurnu luku, a ako se iz te ljubavi izrodi je li roditeljstvo je li ako iz tog izađe, ako ne, zato bi izabrala brak.“

„Gledajući tako, prvo gledaš partnera, da nema njega, ne bi došlo do djece, da nema njega ne bi došlo do braka...“

„...mislim da bez, da bez stabilne zajednice djeca ono, ne bi, ne shvaćam djecu kao faktor koji bi ujedinio ljude, mislim da to da to lažno, da to nije istina, mislim, tako je moje mišljenje, mislim da ne mogu djeca popraviti neku zajed, neku zajednicu koja nije na dobrim temeljima...“

Kada ih se pitalo što smatraju, tko je sretniji, ljudi koji su u vezi, braku ili samci 13 ih je odgovorilo da je to individualno (mislim da je to sve do osobe, znači nije do druge osobe, nego do tebe samoga, i kad si sam i kad si u vezi, ti je kako ćeš se ti osjećat') pri čemu je jedan sudionik objasnio da su to različiti tipovi sreće.

„Al' to su vjerojatno različiti stupnjevi sreće. Vjerojatno je to u početku mladenačka sreća, zaljubljen si, bezglavi si i super ti je. Samci to je jedna vrsta, ja to ne bi nazvao sreće, ja bi to nazvao nekako stanje uma, ali koje nije sreća, više ko' droga, više ko' droga. A ljudi u braku govore o jednoj drugačijoj sreći, govore o jednoj, jednoj zajednici, o jednome razumijevanju, rastu u ljubavi, to je ona mirna ljubav. To je ona ljubav gdje čovjek nije zaluden s nečim, gdje čovjek vidi jasno stvari, gdje nije ono da je zaljubljen pa ne vidi ništa, nije zaslijepljen. Dakle sve se, stvarno u braku se sve otvara, sve se...I onda tu je stvarno ta jedna velika ljubav gdje moraš u potpunosti razumjeti i u potpunosti prihvatit' drugu osobu. Nema više sakrivanja, nema ničega.“

Jedan sudionik bio je mišljenja da su ljudi najsretniji u određenom statusu veze s obzirom u kojem se stadiju života nalaze.

„Pa sretniji su samci. A zašto, zato što se sigurno manje sekiraju, ali do određene, do određene dobi a poslije i samac postaje, nije ni njemu lako u životu je li. Tako do određenih godina bolje je, lakše je samce, ali kasnije lakše je kad si, kad imaš nekog uza se je li. Kad si stariji, logično, lakše je kad si u braku...“

Odgovori ostalih sudionika ravnomjerno su se podijelili na dva djela, 6 ih je smatralo da su osobe koje su u braku sretnije, a 5 da su osobe koje su u vezi sretnije. Sudionici koji su smatrali da su ljudi u braku sretniji bili su mišljenja da je to zato što je brak univerzalni cilj svake osobe (pa zato što cijelo vrijeme možda težiš tome), da ljudi u braku imaju bolji suživot od onih u vezi (jednostavno su oni onda jedno pa valjda im je lakše) te da se u braku ljudi

osjećaju najsigurnije (*veza će prije puknut' nego brak, u braku ćeš ipak ono imat' problema svak', sve to, ali mislim da će se prije ne znam zauzet za to*). Oni koji su smatrali da su ljudi najsretniji u vezi objašnjavali su da je to zato što je početak odnosa najidealniji i ništa ih ne obvezuje (*u vezi je sve savršeno; nemaš te nekakve, što ljudi neki smatraju okovima*)

Na pitanje o povezanosti bračnog statusa sa srećom, većina ih je odgovorila da misle da nisu povezani.

Zanimalo nas je i usporedba između procjene vrijednosti kohabitacija i braka. Zanimljivo je da su odgovori podijeljeni, točno polovica sudionika smatra da brak ima veću vrijednost, a druga polovica da nema razlike u vrijednosti između braka i kohabitacije. Najveći broj sudionika smatra da je brak vrijedniji od kohabitacije zbog religijskih razloga (*meni kao vjernici ima veću vrijednost zato što mu daje ono sakralnu notu znaš, daje ti onu neku dimenziju ono ne samo zemaljskog nego nečeg još i višeg; nije mi to samo papir nego mi je to sakrament*), a ostali se odgovori tiču mišljenja da je tek brak zajednica u punom smislu riječi (*korak dalje, da je to dijeljenje nečega; to je tek prava zajednica kad ti provodiš vrijeme s tom osobom, kad se vi ne razdvajate, kada dijelite manje više sve u životu zajedno*) u kojoj u potpunosti upoznaješ partnera (*tek kad kreneš u brak zapravo vi ste se obvezali da ćete biti skupa do kraja života i onda krenete skupa živjet' i navikavat' se na neke navike*). Druga polovica sudionika smatra da nema razlike u vrijednosti između kohabitacije i braka sve dok se partneri vole (*ako su ljudi zajedno i ako se vole, ako su tu jedan za drugog' svejedno je jesu li oni to napravili ili ne*).

4. Razlike među generacijama u kontekstu braka

Sljedeće smo željeli doznati smatraju li sudionici da se stav njihove generacije prema braku promijenio u usporedbi sa prijašnjim generacijama. Gotovo svi sudionici, njih 22, izjavilo je da misle da se stav njihove generacije prema braku promijenio.

Promjenu stava sudionici su uglavnom primijetili u većoj učestalosti razvoda danas u usporedbi sa prijašnjim generacijama (*na primjer dosta manje je bilo razvoda; prijašnji brakovi su duže trajali i sve, ovi sadašnji ne traju po, neki ni 2 mjeseca na izdržu*), većoj prihvaćenosti i prakticiranju alternativnih oblika veza, odnosa i zajednica (*recimo sad, ne treba to bit vjenčanje s vjerske strane, pa se može vjenčat' van znači tih vjerskih ustanova; ne treba čak možda neko ni za stalan život nego neko onako, prijatelj s povlasticama ili tako nešto; ljudi žive skupa bez da, da su u braku, imaju i djecu*), prevladavanju brakova zbog

trudnoće (većina njih se ženi zato jer je cura trudna; uglavnom ti je to zbog djece što ulaze) te prolongiranju braka kako bi se što dulje uživalo i zabavljalo (neki na to ono gledaju što će se kasnije oženit il" udat da se mogu ono još više zabavljat, uživat i sve...mislim da svi gledaju da to bude što kasnije, da se nikome ne žuri sada; to što čujem, vidim, nikome se još nije za vezivat ni za nekoga ni to, nego sad je svima u glavi ta zabava, putovanja, opijanja, ako mogu tako reć i to, nego da se sad ono vezuje za nekoga pa budu s njime u vezi).

Kada ih se pitalo što misle da je uzrok promjene stava prema braku sudionici su najviše navodili: Individualizam, liberalizam, ekonomsku situacija u državi, tehnologiju i medije, odgoj te promjenu vrijednosti.

1) Individualizam su najviše spominjali u kontekstu manjka kompromisa i tolerancije prema bračnom partneru danas u usporedbi s prijašnjim generacijama.

„...čini mi se da su ljudi prije...spremnije ulazili u brak i mislim da, da su, da su ond, ljudi onda bili skloniji kompromisu nego što su danas ljudi. Današnje generacije su manje sklone sasvim sigurno manje sklone kompromisu i kažem mislim da ono, da taj brak danas ono s obzirom da predstavlja, mislim da predstavlja samo suprotnost, mislim da je onda puno puno labilniji i nestabilniji, evo to mislim.“

„Pa mislim zato što došlo je vrijeme da se ne trpi, ljudi se posvađaju oko gluposti i samo se rastave...“

„Znam da je bila priča iz doba mojih roditelja gdje su bili neki parovi koji možda nisu imali idealan brak ali radi djece, radi takvog nekakvog normalnog odrastanja njih i zajedništva bi progurali, mislim da današnje generacije nemaju jednak način razmišljanja...“

Također su ga spominjali u kontekstu naglašavanja važnosti osobne sreće pojedinca u današnjem društvu.

„Mislim, nije tako kod svih, ali barem u mojoj nekakvoj okolini je li se uvijek stavlja "budi ti sretan", a ovo ostalo je li...Nije bitno sada je li ti imaš nekoga, nemaš nekoga, jesi u braku, nisi u braku, tako da mislim da je ono. Prije je to bilo i posljedica toga je li što su ljudi morali ulazit' u brakove za, radi egzistencije. Mislim, zajedno su radili ne znam, lupam, prije kad se živjelo na selu morali su se ženit' da zajedno imaju polja, da zajedno prehrane se, a sada možeš sam egzistirat' je li. Imaš svoju plaću i niko ti ne treba u smislu tome. Tako da mislim da je polako t...je li onda je to neka stvar izbora osobnoga, a ovo je bilo, nije možda moranje ali bilo je ono poprilično potrebno amo tako reć'.“

2) Liberalizam

„...prijašnje generacije 'naš ono i te sredine su valjda bile manje i te sramote su bile veće ako nisi, ako si osto samac ili ako si rastavljen ili ovo ono. Danas to ipak malo se onaj izbrusilo više, nije to baš tako. Ono, nije to tako sramota za pojedinca koji je ono ne znam ili nije u braku a ost'o je onaj do duga sam i ako ima ih ili je ili je rastavljen 'naš pa je ost'o ili samohrani roditelj nešto, nije, mislim da je to puno blaže nego prije. Prije je bila osuda društva, osuda osuda ovaj ljudi oko tebe ono, danas je to ipak malo ono drugačije.“

„Dobro prije su ljudi bili konzervativniji. Bilo je bitno ono ne znam što će društvo, kako će reagirat'. Sad je ono nekako to više nije baš toliko, šta će reć' mama, tata, baba i tako to.“

„Ranije i kroz generaciju moje bake i ostalih obavezan je bio brak. Obično kažu ako si doveo ga u kuću to je to, morate bit' u braku. Ali danas se promijenio, ljudi žive skupa bez da, da su u braku, imaju i djecu tako mislim da se promijenio.“

3) Ekonomska situacija u državi

„...starije generacije su imale drugačije srede odnose pitanja posla, stanovanja, tadašnja država im je obezbijedila sve...ova danas ništa.“

„...evo koliko je sad i siromašnih i svega imaju i djece, a ne mogu se ni brinut za njih i, uglavnom finansijska situacija nije najbolja u zemlji, a mislim da opet treba imati i posao i novce, da bi se moglo i brinuti za djecu i obitelj...“

„...manjak novaca jel' opet to treba se organizirat', neki se ne odlučuju na to zbog novca jer to nije lako, nemamo svi idealne poslove. Tako mislim uglavnom da je to problem.“

„Sad kad mi živimo ono u nesigurnim uvjetima pa puno nas želi ostvarit' nešto da bi onda ušlo u zajednicu. Puno toga ono kao da nas koči. Mi smo generacija ona koja ima puno kočnica.“

4) Tehnologija i mediji

„...prezasićenost i otvorenost, a prvo, prvenstveno mediji, od facebooka, društvenih mreža i ostalih stvari...Mislim da su onako, svatko stavlja sliku o svom životu na drugi način, mislim na krivi način stavlja i predstavlja se tamo. I onda ima mogućnost da upoznaju druge ljude i ulaze tako u neke te stvari.“

„...nema više te komunikacije, svi samo uzmu mobitele, tipkaju na njih, više djeca ono uzmu mobitel sve će nać' na internetu, ne trebaju im roditelji tu skoro ništa...“

„...kao modernizirali smo se nemam pojma, previše tih, meni osobno previše toga i na televiziji nama prikazuju tih otvorenih tipova veza da je to sve normalno, mislim je, bogu hvala, nisam rekla da nije normalno, ali to je sad postalo ono kao normalnije nego bit' s nekim u braku i živjet' s nekim u braku, jer kad si u braku postalo je kao brzo se rastaješ, a kad nisi ostaješ dugo u vezi i to.“

5) Odgoj

„...slobodniji život ne znam, mladi ranije počinju izlaziti, slobodniji su općenito ono, mislim da roditeljska stega se popušta ranije nego što je možda prije...“

„...vidim evo i po školi, toliko su nekako bahati, arogantni, roditelji ih previše štite. Sve im serviraju, onda oni nemaju ono, ne znam nemaju što ni svoje stvarat' ni nekako se potruditi' za išta. Sve im roditelji serviraju tako da mislim da to toga ono dolazi, oni sve u životu shvaćaju olako pa tako i te brakove i to.“

„...nema toga više takav način i ti autoriteti gdje je ono prije otac u obitelji bio autoritet, kad on zaviče svi šute nešto toga nema...”

„I što danas eto naučili su, nikome danas neće roditelj reć' pošto si ne vraćaj se, što je prije bilo strože dosta mislim trpio si u braku neke stvari, neko bi se možda bio i razveo ali bila su takva vremena da nemaš gdje onda, a danas će te svaki roditelj primit' nazad mislim i onda je to drugačije eto tako...”

6) Promjena vrijednosti

„Mislim da, da je, živimo u svijetu u kojem je sve raspršeno znaš, ono imaš milijun vijesti, milijun događaja i nema više one one dugoročnosti, stabilnosti. Znači svaki svaki minut tvog vremena te zatrpava mnoštvo sadržaja. I sav si raspršen, sav si fluidan i sad sve vrijednosti su nam isto tako fluidne ono znaš. Sve može bit'. Može bit ono, sve je moguće. I zato, sve se ono...ako je prije brak ono bio gusti sok e sad više nije, sad je razvodnjen sa puno vode, shvaćaš? Sad sve možeš ono, dodaješ koliko ti treba čega e. U takvom svijetu živimo, sve je ono...Previše je svega, previše. Onda lijepo ono, sve može.”

„A pomicanje svih tih vrijednosti općenito u društvu. Sve se to izokrenilo...izgled, površnost, nema tu dubine danas. Sve je ubrzano sad, svi sve odma želimo, nema strpljenja, ne znam. Teško se možda i nađe neki kvalitetni životni partner u tom smislu.”

„Sve se počelo gubit kontroli ono i...žene i momci i djeca, to više ono, više nema pravila, baš treba potrefit ono ko da si dobio na lotu, stvarno je postalo auff... prevare, varanje, laganje, alkohol, droga i sve što ide uz to, šta ja znam. Baš totalna, totalna, toga, to znam da nije bilo toliko u ovoj mjeri u prijašnje vrijeme. Možda jesu ljudi pili malo i to, ali ove ovako gluposti ne.”

Sudionici su primijetili i da se njihova generacija nalazi na granici između tradicionalizma i suvremenog društva.

„...pokupili smo neke dobre stvari od od starijih generacija, ali smo isto tako prihvatili nove stvari od novih generacija...”

„Još ono, mislim zapravo kao da se ono sad smo u nekakvoj fazi ono među, tražimo se šta bi i kako bi. Pa uzimamo onako, nešto od tradicije što nam paše, a što se ne uklapa onda to ne.”

„...dosta jesmo mi tradicionalno usmjereni ali opet ima dosta velikih odstupanja, dosta ono vidimo sad u svijetu kako i druga kultura zna prenjet, preć' u našu kulturu...”

„Mi se još držimo nekih tradicija, mi ne možemo bez tradicija, samo im onako, malo ih rastežemo, dajemo im neke nove oblike. Kad pogledaš većinu brakova u Hrvatskoj, oni su još jako ono, počnu jako tradicionalno.”

Kada ih se pitalo misle li da milenijalci ulaze lakše ili teže u brak u usporedbi s prijašnjom generacijama, odgovori su bili u potpunosti podvojeni, polovica ih je smatrala da ulaze teže, a druga polovica da ulaze jednako ili lakše u brak. Oni koji su odgovorili da mladi ulaze teže u brak smatrali su da je to zbog financijskog stanja, dužeg obrazovanja, neodlučnosti te prevelikog biranja. S druge strane, ostali sudionici smatrali su da mladi ulaze

lakše u brak jer im se „dogodi trudnoća“ ili ulaze nepromišljeno u isti. Jedan sudionik to sažima:

„Vjerojatno negdje se, razvio se strah, razvio se taj neki način, taj neki način razmišljanja da se ne mora ić' u brak, da...Oni se teže odlučuju. Ja bi rekao teže se odlučuju, a opet je problem, ha vidiš možda i nije tako...Sad kako pričam mi pada na pamet možda se i lakše odlučuju pa se sad razmišljaju mogu se i razvesti, mogu...Ne znam. Puno ljudi je sada od moje generacije je mišljenja "Neka još malo, neka još malo". Kao neka još malo jer očito se boji nečega da će ili završit' neki način života, nešto će propustit', nešto nije napravio još i tako. A s druge strane imamo te što se zalijeću u brak koji isto možda je malo previše rano, pretjerano. Možda ne poznaš osobu, neko se oženi za mjesec dana.“

Posljednje nas je zanimalo što sudionici smatraju da brak danas predstavlja mladima danas a što je prije predstavljao. Najčešće se spominjala riječ svetinja nasuprot riječi obveza tj. neka stvar koja se mora odraditi. Sudionici su bili mišljenja da su se pojedinci više trudili održati brak prije u odnosu na danas (nastojali su se problemi rješavat' i ne odma se potezat' za papirom; prelazili bi preko puno stvari da bi ostali u braku).

„...a većinom što je mislim u ovo doba postalo da to predstavlja, a kao u grubo rečeno amo obaviti to nakon tol'ko godina veze onda se zabavit' i krenemo, mislim zabavit', napraviti svadbu ovo ono i idemo u brak. Možda je prije predstavljalo to više, više kao svetinju se gledalo, kao brak brak, to je to, do kraja, a sad je to normalno postalo uđeš u brak, možeš se bez pardona i rastat', a prije se to malo više gledalo iz poštovanja...“

„...danas mislim da im predstavlja neki ono logičan slijed, a da je to prije bilo ono big deal, vau, ženim se, sad je to ne, vatromet, sad sam dosegao vrhunac u životu jer sam se oženio i tako, a da je to sad jednostavno neki logičan slijed ono, došlo sam do tih godina, imam dugo curu momka nebitno i sad smo se oženili i ajmo ono to je to. Kao ono samo jedan onaj, jedna kvačica onih obveza u životu.“

„...kad slušam recimo babu njoj je ono kad rečem, kad ja tipa rečem pa što ako se i ne oženim ono ne's ti, ajme ajme, to je ono drama, a ja ne shvaćam ko' dramu, mislim, ne da se ja ne želim oženit' nego jednostavno to nije sad neki ono, ako ne uspijem ne uspijem, šta sad, neću se oko toga sad ono rezat' vene...“

Rasprava

1.Značenje braka i osobni ciljevi

Značenje koje sudionici najčešće pripisuju braku su zajednica i ljubav. Takvo promatranje odgovara romantičnom shvaćanju braka koje je zastupljeno od kraja 19. stoljeća kada se u Europi i Sjevernoj Americi, a kasnije i drugdje, razvija shvaćanje da je ljubav nužna sastavnica bračne veze. Prema idealnom scenariju, partneri se traže, ili još bolje, slučajno sretnu, među njima se razvije romantična ljubav, ili još bolje, na prvi pogled, i zatim stupe u

brak kako bi mogli uživati u svim njezinim oblicima i očitovanjima u zajednici (Čudina-Obradović i Obradović, 2007). Koliko je ljubav povezana sa brakom pokazuju rezultati velikog međunarodnog istraživanja provedenog u 11 zemalja na 4 kontinenta u kojem se sudionicima postavilo pitanje bi li sklopili brak sa partnerom koji udovoljava svim njihovim kriterijima ako u njega ne bi bili zaljubljeni. Više od 80% sudionika odgovorilo je negativno (Levine, Sato, Hashimoto i Verma, 1995 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2007). Mladi u Hrvatskoj nisu iznimka, važnost braka i obitelji ponajviše ističu zbog ljubavi, bliskosti i razumijevanja među članovima obitelji a zatim zbog stvaranja potomstva (Ilišin i Radin, 2002). Naši rezultati sukladni su spomenutom jer je obitelj bila sljedeći značaj koji su sudionici dali braku nakon zajednice i ljubavi. Brak još za sudionike predstavlja krunu ljubavi i veze, važnu zajednicu u kojoj stvaraju nešto skupa i istovremeno grade sebe, a dio mu pridaje religijsko značenje.

Velika većina sudionika, njih 19, izjavila je da se brak uklapa u njihove ciljeve i da se žele ili su se željeli vjenčati (ako su to već ostvarili). Ovakvi rezultati pokazuju odolijevanje trendu porasta broja građana koji smatraju da je brak zastarjela institucija (Nikodem, Aračić i Džinić, 2010) te ukazuju na prevladavanje tradicionalnih vrijednosti. U skladu su sa rezultatima istraživanja Pew Research Centra (2010) na milenijalcima u dobi od 18 do 39 godina koje je pokazalo da se većina milenijalaca (70%) ipak želi vjenčati (Wang i Taylor, 2011). U istraživanju na hrvatskim studentima koje je provela Kušić (2016) dobiveni su slični rezultati: dvostruko je veći postotak ispitanika koji brak ne smatraju zastarjelom institucijom te se 83% njih u budućnosti vidi u braku s djecom.

Brak se nalazi na prvom mjestu za polovicu sudionika ili među prioritetima za drugu polovicu sudionika koji su izjavili da im je brak cilj i žele se vjenčati. Govoreći o braku često su ga poistovjećivali s obitelji. Rezultati istraživanja Kušić (2016) također upućuju na to da sudionici s pojmom braka često automatski vežu i potomstvo tj. obitelj. Naime u navedenom istraživanju natpolovičan postotak (55%) ispitanika se složio ili potpuno složio s tvrdnjom da braku puni smisao daju djeca. Ideja braka bez djece bila je mnogo slabije zastupljena.

Sudionicima kojima je brak cilj, ali nije na prvom mjestu, od braka su bili važniji obitelj tj. djeca, osobni rast, fakultet, posao te financijska neovisnost. Pri tom je važno napomenuti da su gotovo svi sudionici kojima su fakultet, posao i financijska neovisnost bili važniji od braka pripadali mlađoj skupini milenijalaca. Budući da su oni studenti koji još nisu ostvarili navedene životne zadatke, njihovi odgovori ne čude. U odrasloj dobi, vrijeme realizacije životnih zadataka poput zasnivanja obitelji nije uniformirano te je osim slobodnog izbora

rezultat i kulturno-društvenih prisila (Tucak Junaković i Novoselić, 2011). Osim fenomena produžene mladosti koji je zahvatio svijet, a čije su značajke dulje trajanje formalnog obrazovanja, nesigurnost zaposlenja, otežano socijalno i ekonomsko osamostaljivanje te kasnije osnivanje vlastite obitelji (Ule, 1987; Griffin, 1993; Cavalli, Galland, 1995 i dr. prema Ilišin, 2004) , Ilišin stiče da se mladi u Hrvatskoj suočavaju s brojnijim problemima od njihovih vršnjaka u tranzicijskim zemljama u kojima nije bilo rata i oružanih sukoba. Prelazak iz socijalističkog društva (ideološko-politički monopol, netržišna privreda i sl.) u kapitalističko društvo, kao i stvaranje vlastite nacionalne države u ratnim okolnostima, odredilo je značajke novoga društvenoga poretka i dinamiku društvenih promjena (Ilišin i Radin, 2002). Tomić-Koludrović (2002) tvrdi da mladi u Hrvatskoj danas žive u tradicionalnim nukleusnim obiteljima i usmjereni su na sadašnjost, ali ta usmjerenost nije izraz hedonističkog načina života, nego posljedica strategije preživljavanja. Nesigurnost, neizvjesnost kao i poteškoće u mogućnostima planiranja života čine mlade zavisnima u odnosu na odrasle i koče njihovu samostalnost i tranziciju u odraslost. U prilog navedenome idu i nalazi ovoga

istraživanja. Naime, sudionici kojima su fakultet, posao i financijska neovisnost važniji od braka dodaju da ove ciljeve žele ostvariti kako bi mogli uzdržavati svoju obitelj te im oni nisu sami sebi svrha tj. ne predstavljaju modernističku težnju profesionalnom napredovanju, materijalnom blagostanju i samodostatnosti.

Zanimljivo je da je polovica od sudionika koji su izjavili da im brak nije bio cilj niti su se željeli vjenčati imenovala obitelj najvažnijom stavkom u životu i ciljem kojeg su željeli ostvariti. Čini se da brak i obitelj ipak ostaju temeljne vrijednosti milenijalaca. To je u skladu s rezultatima analize Nikodema i suradnika (2010). Naime, kada su oni usporedili osnovne rezultate o nekim stavovima vezanim za bračni i obiteljski život prvog istraživanja EVS iz 1999. godine i ovog drugog iz 2008. uočili su određene razlike. No, odgovori na pitanje o važnosti obitelji u životu ispitanika tijekom promatranog razdoblja ostali su gotovo nepromijenjeni tj. rezultati su pokazali da ispitanici instituciju obitelji smatraju vrlo važnom. Dobiveni rezultati idu u prilog uvriježenom stajalištu da modernizacijski procesi ne utječu toliko na percepciju važnosti same obitelji, već prije svega na percepciju toga što bi obitelj trebala biti, odnosno kako bi se obiteljski odnosi trebali odvijati (Nikodem i sur., 2010).

Važnost osobnog rasta koji se nalazi ispred braka za dio sudionika može se protumačiti utjecajem suvremene ideologije individualizma na do sad tradicionalno hrvatsko društvo. Individualizam zagovara vrijednost pojedinog ljudskog bića, slobodu izbora te

usredotočenosti na vlastite interese (Fanuko, 2013). Kao takav, u suprotnosti je s vrijednostima i zahtjevima koje traži život u zajednici. Ipak, rezultati ovog istraživanje pokazuje tek tendenciju društvenih promjena koje su karakteristika zapadnih društava budući da su tradicionalne vrijednosti u Hrvatskoj još dominantne.

Polovica sudionika nije imala konkretne godine u kojima bi željela stupiti u brak, dok je druga polova željela da to bude oko 30. godine, nakon što završe fakultet i pronađu posao. Pitanje o tome što žele ostvariti prije braka, potvrdilo je ono što su već naveli; gotovo svi sudionici odgovorili su da žele ostvariti fakultet i posao tj. nekakav oblik materijalne sigurnosti i neovisnosti. Takvi nalazi su u skladu s rezultatima istraživanja koje je 2017. provela Kolabarić u kojem mladi najbolje vrijeme za brak povezuju s razdobljem u kojem si osiguraju određenu stabilnost, od posla, stambenog pitanja do pronalaska „prave osobe“. Nalazi ne začuđuju s obzirom na već spomenuti fenomen produžene mladosti te socioekonomske prilike hrvatskog društva. Osim što je materijalna sigurnost nužna za uzdržavanje obitelji i samo vjenčanje predstavlja često povelik izdatak koji mladi parovi ne mogu platiti, što je i navela jedna od sudionica, stoga je vjerojatno da parovi odgađaju vjenčanje za vremena kad će ekonomska situacija biti povoljnija. Jedna od strategija kojima se mladi služe jest produžavanje obrazovanja kao načina izbjegavanja nepovoljnog položaja u kojem bi se našli kao nezaposleni (Kohler, Billari i Ortega 2002). U Hrvatskoj su mlađe generacije sve obrazovanije pa se porast udjela visokoobrazovanih može djelomično objasniti i ovim adaptivnim mehanizmom (Pavić, 2014).

Samo par sudionika izjavilo je da među ostalim prije braka želi putovati pri čemu jedan dodaje da to nije razlog koji bi ga spriječio da sklopi brak. Tako mali broj sudionika koji bi prije ulaska u brak želio putovati tj. na neki način posvetiti vrijeme sebi i zabavljati se iznenađuje budući da se u istraživanju Kušić 54,6% ispitanika složilo ili potpuno složilo s time da treba doživjeti nova iskustva (putovati, zabaviti se), pa tek razmišljati o braku i obitelji.

Milenijalci od braka najviše očekuju podršku, a zatim poštovanje, kompromis i ljubav te potvrđuju da im emocionalna dimenzija bračnog života predstavlja najveću vrijednost (Bouillet, 2004).

2. Dob ulaska u brak

Sudionici smatraju da su „idealne“ godine za stupanje u brak kada je u pitanju žena od 24. do 30., a kada je u pitanju muškarac od 26. do 32. Odabrali su te godine jer misle da su

muškarci i žene u tim godinama ozbiljni i zreli te imaju životnog iskustva, vjerojatno su pronašli posao, oblikovali se kao osobe i znaju što žele te se ne „zalijeću“ u brak u smislu da u njega ulaze u početnoj fazi romantičnog odnosa. Ovakvi nalazi odgovaraju podacima Državnog zavoda za statistiku (2018) prema kojima je prosječna starost pri sklapanju braka za žene 2016. iznosila 28, a za muškarce 31 godinu. Također, u skladu su s rezultatima Kušić (2016) koji pokazuju da najveći postotak ispitanika smatra kako je najbolja dob za ulazak u brak za žene 25 godina, a za muškarce 30 godina.

Zanimljivo je da su sudionici kada su pitani za godine kada bi oni željeli stupiti u brak isticali važnost postizanja materijalne sigurnosti, dok su, kada su pitani da općenito definiraju idealne godine stupanja u brak za muškarce i žene naglašavali važnost zrelosti. Također, trećina milenijalaca je bila mišljenja da se muškarac i žena prije braka trebaju „izživjeti“ kako ne bi u braku žalili za neproživljenim vremenom, no, kao što smo već spomenuli, želju za zabavom i uživanjem prije braka nisu izražavali kada ih se pitalo za godine kada bi oni sami željeli stupiti u brak. Izgleda da sudionici imaju različite kriterije za sebe i za druge milenijalce te se njihova slika o sebi ne poklapa sa predodžbom koju imaju o vlastitoj generaciji tj. oni sebe promatraju izvan tog okvira razmišljajući „ja vs. oni“. Moguće je da na neki način uljepšavaju sliku o sebi i smatraju se zrelima ili misle da će sazreti završetkom fakulteta i pronalaskom posla što su naveli da im je želja ostvariti prije braka. Također, postoji mogućnost da se žele prikazati socijalno poželjnima te im je na neki način neugodno izraziti svoje želje za zabavom i uživanjem prije braka budući da one imaju individualističku tendenciju, a okruženje i njihov odgoj su još uvijek dominantno tradicionalni.

Nadalje, trećina milenijalca se pri određivanju idealnih godina za stupanje u brak muškarca i žene vodila mišlju da žene sazrijevaju ranije od muškaraca te je stoga poželjno da muškarac bude stariji od žene što objašnjava razliku od 2 godine u rasponu koji su oni procijenili idealnim za stupanje u brak za muškarce i žene.

Sudionici imaju negativan stav o stupanju u brak u dvadesetim godinama jer smatraju da su tada pojedinci nespreni za brak u smislu zrelosti i materijalne sigurnosti te u njega ulaze nepromišljeno što većinom uzrokuje nemogućnost nošenja sa izazovima i na koncu dovodi do razvoda. Nezrelost, smatraju sudionici, dovodi do toga da se vjenčane osobe uključuju u različita ponašanja koja ugrožavaju njihov brak kao što je na primjer prevara bračnog partnera. Dodaju također da su brakovi u dvadesetima uglavnom rezultat trudnoće što ih čini nestabilnima. Može se zaključiti da se stavovi milenijalaca temelje na promatranju hrvatskog društva u kojem se prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2016) svaki

treći brak završi razvodom. Također, oni su svjesni ekonomskih činitelja koji u procesu osamostaljivanja zadržavaju vodeću poziciju. Prijelaz u svijet odraslih sve je složeniji, a veća nezaposlenost i nesigurnost radnih mjesta pogađa prvenstveno mlade. Rezultat takvih kretanja jest usporen ulazak mladih u svijet rada te, posljedično, sporije socioekonomsko osamostaljivanje, odnosno duže zadržavanje mladih u situaciji socijalne ovisnosti. Njihovo otežano uključivanje u profesionalni rad odražava se i na prolongiranje zasnivanja vlastite obitelji i na mogućnost osiguranja vlastitog stambenog prostora (Ilišin, 2006). Takvo stanje ulijeva nesigurnost i opravdava mišljenje sudionika da su mladi u dvadesetim godinama nespremni za brak. Stupanje braka u tridesetim godinama milenijalci smatraju idealnim. Mišljenja su da su osobe tada zrele i financijski neovisne, tj. zadovoljavaju glavne „preduvjete“ za ulazak u brak te su time spremne za suživot sa bračnim partnerom. S druge strane, stav sudionika o braku u četrdesetim godinama je negativan. Oba razloga koja navode tiču se djece: smatraju da osobe u tim godinama imaju smanjenu reproduktivnu moć i teže se nose sa odgojem djece. Sudionici još jednom pokazuju da brak poistovjećuju sa obitelji te su djeca usko vezana uz njihovu predodžbu te institucije. Zaključno, glavni kriteriji prema kojima sudionici određuju vlastiti stav o stupanju u brak u određenim godinama su zrelost, materijalna sigurnost te reproduktivna moć osoba. Budući da su, prema njihovom mišljenju, osobe u 30-tima zrele, materijalno nezavisne i reproduktivno sposobne, tj. plodnost im nije značajno opala, sudionici stupanje u tim godinama procjenjuju najpozitivnije.

3. Usporedbe: Sreća i status veze, brak, kohabitacija, roditeljstvo

Milenijalci više vrednuju roditeljstvo od braka. Razlozi koji navode raznoliki su: od toga da smatraju da je roditeljstvo neraskidivo za razliku od braka, preko toga da misle da je roditeljstvo ozbiljnije i zahtjevnije od braka, mišljenja da se brak zasniva na potomcima, da im je bitnije da nekome budu uzor i ostave trag iza, da misle da je veza sa djetetom jača do toga da jednostavno više žele biti roditelji i misle da bi ih to više ispunilo. Ovakav nalaz u skladu je sa rezultatima istraživanja Pew Research Centra (2010) koje je pokazalo da 52% milenijalaca smatra roditeljstvo jednom od najvažnijih stvari u životu dok samo 30% njih smatra isto za brak. Izgleda da je današnjim mladima važnije podići obitelj nego biti u braku. Iako moderni evolucijski pristupi roditeljstvo stavljaju čak na vrh piramide ljudskih potreba naglašavajući tako njegovu centralnu ulogu u životima pojedinca (Kenrick, Griskevicius, Neuberg i Schaller, 2010) važno je razmotriti razloge koje sudionici ovog istraživanja daju kao objašnjene svojih odgovora. Osim što neki od njih zaista imaju veću želju biti roditelji,

dio odgovora upućuje da opće stanje u društvu tj. količina i lakoća same odluke a i procesa razvoda utječu na nepopularan stav o braku. Tako se stječe dojam da je nekim milenijalcima roditeljstvo vrijednije samo zato što je prirodno neraskidivo, iz čega proizlazi da je brak, zbog toga što je zahtjevniji za održavati, manje poželjan.

Kada ih se pitalo što misle, tko je sretniji, samci, osobe u vezi ili osobe u braku, milenijalci odgovaraju da to ovisi od osobe do osobe. Nadalje, smatraju da bračni status i sreća nisu povezani. Slični su rezultati istraživanja Pew Research Centra (2010) koji pokazuju da 67% milenijalaca smatra da sreća nije povezana sa time je li osoba samac ili u braku kao i istraživanja koje je provela Kušuć (2016) koje pokazuje da se većina sudionika (60,8%) ne slaže s tvrdnjom da su oženjeni generalno sretniji od ljudi koji su u drugim oblicima veza. Može se zaključiti kako ispitanici kvalitetu veze između partnera ne vezuju uz oblik veze te kako važnim smatraju kvalitetu odnosa između partnera, koju vrednuju važnijom od same institucije braka.

Uspoređujući vrijednost braka i kohabitacije, odgovori milenijalaca su potpuno podijeljeni. Polovica ih smatra da brak ima veću vrijednost dok druga polovica misli da nema razlike u vrijednosti između braka i kohabitacije sve dok se partneri vole. Sudionici koji smatraju da je brak vrijedniji od kohabitacije navode uglavnom vjerske razloge. Ovakvi ambivalentni nalazi slični su rezultatima istraživanja Bartolec (2013) koje pokazuju da iako većina sudionika smatra da brak nije zastarjela institucija (60,4%), većina ih također odobrava vanbračne zajednice (68%) pri čemu najmanje pozitivan stav prema njima imaju studenti koji se izjašnjavaju izrazito religioznima. Istraživanje Kušić (2016) također je pokazalo većinsko odobravanje vanbračne zajednice od strane studenata (56%). Neodlučnost u stavovima potvrđuje i Petrović (2011, prema Bartolec 2013) koja ukazuje na kontekstualne specifičnosti teorije druge demografske tranzicije u postsocijalističkim zemljama, a pritom posebno misli na kontekst ratnih događanja i nacionalnih sukoba te spore društveno-ekonomske transformacije koji otežavaju strukturne preduvjete promjena bračnih i obiteljskih modela, što doprinosi ambivalentnosti u sferi vrijednosti. Novija istraživanja, kaže Bartolec (2013), idu u prilog ovim zapažanjima u smislu sukoba između izražavanja sekularnih stavova mladih o svakodnevnom životnim pitanjima u skladu s modernim društvenim okolnostima i potrebe za održavanjem tradicionalnih stavova i konformizma u nesigurnom svijetu.

4. Generacija milenijalaca

Sudionici smatraju da se stav njihove generacije prema braku promijenio. Promjenu stava uočavaju u većoj učestalosti razvoda, većoj prihvaćenosti i prakticiranju alternativnih oblika veza, odnosa i zajednica; prevladavanju brakova zbog trudnoće te prolongiranju braka kako bi se što dulje uživalo i zabavljalo. Ovdje je zanimljivo da iako Pavić (2014) u svom istraživanju o trendovima i čimbenicima izvanbračnih rođenja govori o smanjenju udjela tzv. „brakova pod prijetnjom sačmarice“ (eng. *shotgun marriages*) sudionici tvrde da je takav oblik ulaska u brak zapravo najčešći u njihovoj generaciji. *Shotgun marriages* su brakovi kod kojih su odvojeni ili kohabitirajući partneri prisiljeni ući u brak nakon otkrivene trudnoće, ne bi li se izbjegla društvena stigmatizacija partnera i djece, ali i nezavidna ekonomska situacija tih obitelji, dijelom proizišla upravo iz društvene stigmatizacije; sudionici tvrde da je takav oblik ulaska u brak zapravo najčešći u njihovoj generaciji. Vjerojatno je ovaj nalaz odraz toga što se istraživanje provodilo na jugu Hrvatske, točnije u Dubrovniku, gdje su tradicionalne vrijednosti održane u većoj količini te je time i učestalost takvih brakova češća. Naime, kao što navode Nikodem i suradnici (2010), ispitanici iz južnog dijela Hrvatske manje su skloni složiti se s tvrdnjom da je brak zastarjela institucija za razliku od onih iz zapadnog dijela koji su tome više skloni što ukazuju na veću tradicionalnost juga i liberalnost sjevera.

Milenijalci najviše odgovornim za promjenu stava prema braku drže modernizam, točnije individualizam, liberalizam, promjenu vrijednosti te ekonomsku situaciju u državi i utjecaj tehnologije i medija. Smatraju da ljudima danas nedostaje kompromisa i tolerancije prema bračnom partneru te se zato lakše odlučuju na razvod kao i da se danas više cijeni osobna sreća budući da brak više nije ekonomska zajednica. Nadalje, navode da su prijašnje generacije bile konzervativnije te se više marilo za mišljenje društva i okoline što danas nije slučaj. Navode i da današnja ekonomska situacija države ne ide u prilog instituciji braka te da tehnologije i mediji otuđuju ljude, utječu na otvoreniji stav prema različitim oblicima odnosa i veza te pružajući dojam prezasićenosti „tržišta partnera“ otežavaju izbor pojedincu. Osim toga, sudionici dodaju da je današnji odgoj manje autoritativan i da kao takav više šteti djeci te su mišljenja da su se vrijednosti promijenile u smjeru površnosti, materijalizma i hedonizma te je kvalitetnog partnera teško naći. Svjesni su također da se njihova generacija u kontekstu braka nalazi na granici između tradicionalizma i suvremenog društva.

Sudionici nisu složni oko toga ulaze li milenijalci lakše ili teže u brak u usporedbi s prošlim generacijama: polovica ih smatra da ulaze teže zbog financijskog stanja, dužeg

obrazovanja te neodlučnosti a polovica da ulaze jednako ili lakše od prošlih generacija zbog nepromišljenosti ili neplanirane trudnoće.

Svetinja nasuprot obvezi pojmovi su koje sudionici koriste kada govore o tome što je brak predstavljao mladima prije a što danas te su mišljenja da su se pojedinci više trudili održati brak prije.

Ograničenja istraživanja i preporuke za buduća istraživanja

Budući da se radi o kvalitativnom istraživanju putem dubinskog intervjua, onemogućena je potpuna anonimnost sudionika, što je u nekoj mjeri moglo narušiti iskrenost u davanju odgovora. Dodatno, budući da su neki intervjui provedeni u kafićima čija je popunjenost varirala u vrijeme kada se intervju provodio, moguće je da je količina ljudi u tim prostorima umanjivala otvorenost sudionika, iako su oni sami odabirali mjesto koje preferiraju za razgovor. Sudionici su mogli izostaviti neke pojedinosti za koje smatraju da nisu društveno prihvatljive ili da su preosobne te su samim time mogli podlegnuti socijalno poželjnom odgovaranju.

Također, s obzirom da je uzorak ovog istraživanja specifičan, tj. radi se o varijaciji tehnike „snježne grude“ u kojoj su regruteri sudionika bili poznanici, rodbina i prijatelji istraživačice za očekivati je ne samo da veće izglede odabira imaju društveno otvorenije, poznatije i komunikativnije osobe (Milas, 2009) već da su takvi i sami regruteri koje je istraživačica pristrano odabrala pa je stoga ponašanje sudionika nemoguće uopćavati na cijelu populaciju milenijalaca. Nadalje, potrebno je uvažiti i činjenicu kako je istraživanje provedeno samo u jednoj, dubrovačko-neretvanskoj županiji te ne može biti reprezentativno za cijelu Hrvatsku, osobito kada poznajemo činjenicu da je jug Hrvatske vrijednosno tradicionalniji (Nikodem i sur., 2010). Ipak, budući da cilj ovog istraživanja nije uopćavanje dobivenih nalaza na cjelokupnu populaciju milenijalaca, ovim uzorkom ne narušava se vjerodostojnost dobivenih podataka (Milas, 2009). U budućim istraživanjima preporučuje se proširivanje uzorka uključivanjem sudionika iz različitih dijelova Hrvatske, kako bi se istražio njihov stav o braku.

Sljedeće ograničenje u ovom istraživanju tiče se toga što su neki sudionici govoreći o značenju braka zapravo govorili o značenju zajednice ili obitelji što je moglo narušiti vjerodostojnost odgovora. Takva poteškoća nije bila predviđena no voditeljica intervjua je nastojala verbalno razjasniti razliku i provjeriti razumijevanje kod sudionika kada je uočila

spomenutu poteškoću. Također, dio sudionika je nabrajajući vlastite ciljeve nabrajao i neke stvari koje nisu rezultat naših aktivnosti tj. uglavnom ih ne možemo kontrolirati, poput zdravlja. U sljedećem istraživanju bilo bi dobro napraviti razliku između stvari koje su pojedincu važne u životu i ciljeva koje pojedinac želi (i može) ostvariti. Nadalje, pitanje o posljedicama stupanja braka u određenim godinama sugeriralo je odgovor nekim sudionicima budući da oni riječ „posljedice“ doživljavaju negativno te su stoga nastojali odgovoriti u tom smjeru. Voditeljica je u ovom slučaju intervenirala objašnjenjem da su posljedice jednostavno rezultati koji slijede iz nečega te da oni mogu biti pozitivni, negativni i neutralni.

Razgovorom s milenijalcima o braku stječe se dublji uvid u njihove stavove koji su važni budući da oni oblikuju budućnost. Bitno je čuti mišljenja mladih ljudi kako bismo ih bolje razumjeli ali i jer će se njihove odluke među ostalim odraziti i na demografsku sliku društva. Rezultati ovog kvalitativnog istraživanja mogu poslužiti kao pomoć pri osmišljavanju daljnjih upitnika za provedbu kvantitativnog istraživanja, čime će se zahvatiti veći uzorak i kvalitetnije ispitati ova, za društvo važna tema.

Zaključak

Cilj ovog kvalitativnog istraživanja provedenog putem polustrukturiranog dubinskog intervjua na uzorku od 24 milenijalca dubrovačko-neretvanske županije bio je je produbiti znanje o stavovima koje generacija milenijalaca ima o braku: što im brak znači i kako se uklapa u njihove životne ciljeve, koje godine smatraju idealnim za stupanje u brak, kako vrednuju roditeljstvo i kohabitaciju u usporedbi s brakom, smatraju li da je sreća povezana sa bračnim statusom te kako percipiraju razlike u kontekstu braka među generacijama.

Glavno značenje koje sudionici pridaju braku su zajednica i ljubav dok manjem djelu sudionika brak predstavlja formalnost. Velika većina ih se želi vjenčati ako to već nisu ostvarili te im je brak kao cilj na prvom mjestu ili među prioritetima. Kada govore o godinama kada bi se željeli ili su se željeli vjenčati, sudionici ili nemaju konkretne godine ili su to za njih 30. godine, nakon završetka fakulteta i pronalaska posla. Osim fakulteta i posla, prije braka žele ostvariti materijalnu sigurnost. Glavno očekivanje od braka im je podrška od partnera koju slijede poštovanje, kompromis i ljubav.

Sudionici smatraju da su idealne godine za stupanje u brak kada je u pitanju žena u rasponu od 24 do 30 godina a kada je u pitanju muškarac u rasponu od 26 do 32 godina. Mišljenja su da su u tim godinama muškarci i žene zreli i ozbiljni te imaju životnog iskustva pri čemu dodaju da su procijenjene godine također rezultat toga što žene sazrijevaju ranije od muškaraca. Nadalje, trećina ih smatra da se osobe prije braka trebaju „izživjeti“. Sudionici

imaju većinom negativan stav o braku u dvadesetim godinama smatrajući da su pojedinci tada nespremni za brak po pitanju zrelosti i financija te u njega ulaze nepromišljeno što na koncu dovodi do razvoda. Idealnim procjenjuju brak u tridesetima jer su tada osobe prema njihovom mišljenju zrele i samostalne. Stav sudionika prema braku u četrdesetima je većinom negativan zbog toga što misle da osobe u tim godinama imaju smanjenu reproduktivnu moć i teže se nose s odgojem djece.

Roditeljstvo je sudionicima vrijednije od braka jer je ono neraskidivo, ozbiljnije i zahtjevnije od braka, važno im je da budu nekome uzor i ostave trag iza sebe, misle da je veza s djetetom jača i više žele biti roditelji. Većina ih smatra da je odgovor na pitanje jesu li ljudi sretniji kao samci, u vezi ili braku individualan te da bračni status nije povezan sa srećom. Odgovori sudionika o vrijednosti kohabitacije u usporedbi sa brakom su podijeljeni: polovica ih smatra da je brak vrijedniji od kohabitacije uglavnom zbog religijskih razloga a polovica ih smatra da nema razlike u vrijednosti između braka i kohabitacije sve dok se partneri vole.

Sudionici smatraju da se stav njihove generacije prema braku promijenio što primjećuju u većoj učestalosti razvoda, većoj prihvaćenosti i prakticiranju alternativnih oblika veza, odnosa i zajednica, prevladavanju brakova zbog trudnoće te prolongiranju braka kako bi se što dulje uživalo. Misle da je uzrok tome individualizam, liberalizam, ekonomska situacija u državi, tehnologija i mediji, odgoj te promjena vrijednosti. Nadalje, primjećuju da se njihova generacija nalazi između tradicionalizma i suvremenog društva. Sudionici nisu složni oko toga ulaze li milenijalci lakše ili teže u brak. Kada uspoređuju što brak predstavlja mladima danas a što je predstavljao prije koriste riječ „obveza“ nasuprot riječi „svetinja“ te su mišljenja da su se prijašnje generacije više trudile sačuvati brak.

Literatura

- Andert, D. (2011). Alternating leadership as a proactive organizational intervention: addressing the needs of the baby boomers, generation xers and millennials. *Journal Of Leadership, Accountability & Ethics*, 8(4), 67-83.
- Ajduković, M. (1995). Djeca u ratu u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 2(4), 295-304.
- Akers, K. E. i Kohm, L. M. (2018). Solving Millennial Marriage Evolution. *U. Balt. L. Rev.*, 48(1).
- Akrap, A. i Čipin, I. (2006). Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj—zašto smo neoženjeni i neudane. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Aračić, P. i Baloban, J. (2005). U potrazi za identitetom: Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Arnett, J. J. (2013). The evidence for generation we and against generation me. *Emerging adulthood*, 1(1), 5-10.
- Arnett, J. J. (2012). New horizons in research on emerging and young adulthood. U A. Both i W. D. Manning (ur.), *Early adulthood in a family context* (str.231-244). New York: Springer.
- Arnett, J. J. (2010). Emerging adulthood (s). Bridging cultural and developmental approaches to psychology: New syntheses in theory, research, and policy, 255-275.
- Baumeister, R. F. i Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological bulletin*, 117(3), 497.
- Bartolac, A. (2013). Stavovi studenata o kohabitaciji i braku. *Socijalna ekologija*, 22(2), 107-131.
- Bebek, V. (2018). *Što je idealna veza za milenijalce? / Ne žele brakove svojih roditelja, a žene su puno zahtjevnije nego prije*. Pribavljeno 15.12.2019 s adrese <https://100posto.hr/zivot/ne-zele-brakove-svojih-roditelja-a-zene-su-puno-zah-tjevnije-nego-prije>
- Bouillet, D. (2009). Odnos mladih prema vrijednostima i činiteljima obiteljskog života. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 42(1/2 (163/164)), 173-194.
- Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Brajša-Žganec, A., Lopižić, J. i Penezić, Z. (2014). *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Zagreb: Naklada Slap.

- Cecere, D. M. (2016). *The millennial generation: common experience guiding them into adulthood*. Neobjavljena doktorska disertacija. Manchester: Southern New Hampshire University.
- Codrington, G. (2008). *Detailed Introduction to Generational Theory*. Pribavljeno 28.11.2018. s adrese <http://ngkok.co.za/sinode2016/intro-generations.pdf>
- Coontz, S. (2005). *Marriage, a history: From obedience to intimacy*. New York: Viking.
- Državni zavod za statistiku. (2018). *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2018*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Državni zavod za statistiku. (2017). *Prirodno kretanje stanovništva u 2016*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Čipin, I. i Akrap, A. (2008). Stambeni problemi, produženi život s roditeljima i odgoda ulaska u brak u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15(3), 415-434.
- Čudina Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing.
- Fanuko, N. (2013). *Sociologija*. Zagreb: Profil.
- Garikapati, V. M., Pendyala, R. M., Morris, E. A., Mokhtarian, P. L. i McDonald, N. (2016). Activity patterns, time use, and travel of millennials: a generation in transition?. *Transport Reviews*, 36(5), 558-584.
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Howe, N. i Strauss, W. (2000). *Millennials rising: The next great generation*. New York: Vintage Books.
- Ilišin, V. i Radin, F. (2007). *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V. (2006). *Mladi između želja i mogućnosti: položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V. i Radin, F. (2002). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Institute for American Values (2009). *State of Our Unions 2009: Social Health of Marriage in America*. New York: The National Marriage Project.
- Kakvi su to ljubavni jadi milenijalaca (2018). Preuzeto 23.2. s adrese <http://metro-portal.hr/kakvi-su-to-ljubavni-jadi-milenijalaca/112987>

- Kamenov, Z. i Galić, B. (2011). *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj: Istraživanje "Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj"*. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Kenrick, D. T., Griskevicius, V., Neuberg, S. L. i Schaller, M. (2010). Renovating the pyramid of needs: Contemporary extensions built upon ancient foundations. *Perspectives on psychological science*, 5(3), 292-314.
- Kohler, H. P., Billari, F. C. i Ortega, J. A. (2002). The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and development review*, 28(4), 641-680.
- Kolobarić, D. (2017). *Produženi život mladih s roditeljima*. Neobjavljeni završni rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Kušić, A. (2016). *Je li brak zastarjela institucija? Stavovi studenata o braku i djeci*. Neobjavljeni diplomski rad. Rijeka: Učiteljski fakultet.
- Ljubetić, M. (2006). *Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu*. Pribavljeno 20.3.2019. s adrese http://inet1.ffst.hr/images/50013806/Ljubetic_022006.pdf
- Maleš, D. (2012) Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (67), 13-15.
- Manning, W.D., Brown, S.L. i Payne, K.K. (2014). Two decades of stability and change in age at first union formation. *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 247-260.
- Manning, W. D., Smock, P. J. i Fetto, M. N. (2019). Cohabitation and Marital Expectations Among Single Millennials in the US. *Population Research and Policy Review*, 1-20.
- Manning, W. D. i Stykes, B. (2015). *Twenty-five Years of Change in Cohabitation in the U.S., 1987 – 2013*. Pribavljeno 12.2.2019. s adrese <https://www.bgsu.edu/content/dam/BGSU/college-of-arts-and-sciences/NCFMR/documents/FP/FP-15-01-twenty-five-yrs-cohab-us.pdf>
- Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naknada Slap.
- Milivojević, Z. (2010.) *Formule ljubavi: Kako ne upropastiti vlastiti život tražeći pravu ljubav?* Zagreb: Mozaik knjiga.
- Nikodem, K., Aračić, P. i Džinić, I. (2010). Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih pokazatelja u razdoblju od 1999. do 2008. godine. *Bogoslovska smotra*, 80(2), 623-642.
- Obradović, J., Blažinić, S. i Lukinac, D. D. (2012). *Kako postići skladne partnerske odnose: Utjecaj partnerskih odnosa na funkcioniranje obitelji*. Zagreb: Obiteljski centar grada Zagreba.

- Ortyl, T. A. (2013). Long-term heterosexual cohabiters and attitudes toward marriage. *The Sociological Quarterly*, 54(4), 584-609.
- Pavić, D. (2014.) Trend i čimbenici izvanbračnih rođenja u Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine. *Revija za sociologiju*, 44(2): 139–162.
- Pašalić-Kreso, A. (2004.): *Koordinate obiteljskog odgoja*. Sarajevo: JEŽ.
- Pew Research Center (2019). *8 facts about love and marriage in America*. Pribavljeno 17.2. 2019 s adrese <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/02/13/8-facts-about-love-and-marriage/>
- Pew Research Center (2018). *How Millennials today compare with their grandparents 50 years ago*. Pribavljeno 6.2.2019. s adrese <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/03/16/how-millennials-compare-with-their-grandparents/>
- Pew Research Center (2017). *As U.S. marriage rate hovers at 50%, education gap in marital status widens*. Pribavljeno 6.2.2019. s adrese <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/09/14/as-u-s-marriage-rate-hovers-at-50-education-gap-in-marital-status-widens/>
- Pew Research Center (2014). *6 new findings about Millennials*. Pribavljeno 20.3. 2019. s adrese <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/03/07/6-new-findings-about-millennials/>
- Prijeti li milenijalcima vječni suživot s roditeljima? (2019). Pribavljeno 15.2. 2019. s adrese <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/prijeti-li-milenijalcima-vjecni-suzivot-s-roditeljima-20190211>
- Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N. i Josipović, V. (2003). *Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline*. Zagreb: DZZOMM.
- Reeves, T. C. i Oh, E. (2008). Generational differences. *Handbook of research on educational communications and technology*, 3, 295-303.
- Seltzer, J. A. (2000). Families formed outside of marriage. *Journal of marriage and family*, 62(4), 1247-1268.
- Spajić-Vrkaš, V., Kukoč, M. i Bašić, S. (2001). *Interdisciplinarni rječnik: obrazovanje za ljudska prava i demokraciju*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.
- Stojanović, M. (2016). *13 razloga zbog kojih današnji mladi ne žure uskočiti u brak*. Pribavljeno 20.2. s adrese <https://www.24sata.hr/lifestyle/13-razloga-zbog-kojih-danasnji-mladi-ne-zure-uskociti-u-brak-493006>
- Tomašković, I. (2018). *Milenijalci, kaže statistika, sve više odgađaju brak i obitelj. Pitala sam par ljudi zašto*. Pribavljeno 19.12.2018. s adrese <https://super1.telegram.hr/emocije/milenijalci-kaze-statistika-sve-vise-odgadaju-brak-i-obitelj-pitala-sam-par-ljudi-zasto/>

- Tomić- Koludrović, I. i Leburić, A. (2001). *Skeptična generacija: Životni stilovi mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: AGM
- Twenge, J. M., Keith Campbell, W. i Freeman, E. C. (2012). Generational Differences in Young Adults' Life Goals, Concern for Others, and Civic Orientation, 1966-2009. *Journal of personality and social psychology*, 102(5), 1045-1062.
- Twenge, J. M. (2006). *Generation Me: Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled—and More Miserable Than Ever Before*. New York: Free Press.
- Wang, W. i Taylor, P. (2011). *For millenials, parenthood trumps marriage*. Pribavljeno 14..11.2018. s adrese <https://www.pewsocialtrends.org/2011/03/09/for-millennials-parenthood-trumps-marriage/>

Prilog 1

1. Spol: M Ž

2. Dob: _____

3. Seksualna orijentacija: a) heteroseksualna
 b) homoseksualna
 c) biseksualna
 d) drugo: _____

4. Trenutni status veze: a) slobodan/slobodna (Prijeđite na 8. pitanje)
 b) veza
 c) brak

5. Koliko dugo ste u vezi/braku?

6. Živate li zajedno s Vašim partnerom/partnericom? da ne

7. Imate li Vi i Vaš trenutni partner zajedničku djecu? da ne

Ako da, navedite dob za svako od njih: _____

8. Jeste li prije bili u braku? da ne

Ako da, koliko dugo? _____

9. Imate li djecu iz prijašnjih veza/brakova? da ne

Ako da, navedite dob za svako od njih: _____

10. Koji je Vaš najviši završeni stupanj obrazovanja?

- a) nezavršena osnovna škola
- b) osnovna škola

- c) srednja škola
- d) viša škola, preddiplomski studij, diploma prvostupnika/prvostupnice
- e) fakultet, diplomski studij
- f) poslijediplomsko obrazovanje (magisterij, specijalizacija, doktorat)

11. Koji je Vaš radni status?

- a) učenik/učenica
- b) student/studentica
- c) na stručnom sam osposobljavanju bez zasnivanja radnog odnosa
- d) zaposlen/zaposlena na određeno vrijeme
- e) honorarno radim
- f) zaposlen/zaposlena na neodređeno vrijeme
- g) nezaposlen/nezaposlena
- h) u mirovini
- i) ostalo _____

12. Kako biste, u općim uvjetima života u Hrvatskoj, procijenili svoj životni standard?

- a) znatno ispod prosjeka
- b) nešto ispod prosjeka
- c) prosječan
- d) nešto iznad prosjeka
- e) znatno iznad prosjeka

Prilog 2

ZNAČENJE BRAKA I ŽIVOTNI CILJEVI

1. Kakvo značenje brak ima za Vas?
2. Uklapa li se brak u Vaše životne ciljeve? Na kojem je mjestu po važnosti? Što Vam je važnije od braka / što Vam je manje važno od braka?
3. Želite li se nekada u životu vjenčati? Kada biste to željeli?
4. Postoji li nešto što želite postići i ostvariti prije toga?
5. Koja su Vaša očekivanja od braka?

DOB ULASKA U BRAK

6. Koje godine smatrate idealnima za stupanje u brak kada je u pitanju žena, a koje kada je u pitanju muškarac? Kako ste došli do tih procjena? Što vas je vodilo prema tom zaključku?
7. Što mislite, koje su posljedice ranijeg stupanja u brak (u 20-tima)? Ima li više pozitivnih ili negativnih?
8. Što mislite, koje su posljedice stupanja u brak u 30-tima? Jesu li one više pozitivne ili više negativne?
9. Što mislite koje su posljedice kasnijeg stupanja u brak (u 40-tima)? Jesu li one više pozitivne ili više negativne?

USPOREDBE: BRAK, RODITELJSTVO, KOHABITACIJA

10. Kad biste morali izabrati između roditeljstva i braka – što biste izabrali kao važnije? Možete li mi reći nešto više o tome?
11. Tko je prema vama sretniji, ljudi koji su u vezi/braku ili samci? Smatrate li da je bračni status povezan sa srećom?
12. Smatrate li da brak u usporedbi sa kohabitacijom (zajedničkim stanovanjem) ima veću ili manju vrijednost? Molim Vas, pojasnite?

RAZLIKE MEĐU GENERACIJAMA

13. Mislite li da se stav Vaše generacije (osobe rođene od 1980. do 2000.) prema braku promijenio s obzirom na prijašnje generacije?
14. Ako da, što mislite zašto je do toga došlo?

15. Smatrate li da Vaša generacija ulazi lakše ili teže u brak s obzirom na prijašnje generacije? Što mislite, zašto je to tako?

16. Što mislite, što danas brak predstavlja mladim ljudima, a što je prije predstavljao?

FORMIRANJE OSOBNIH STAVOVA O BRAKU

17. Što je utjecalo na Vaš stav o braku? Navedite neke primjere.

Prilog 3

Pristanak na sudjelovanje u istraživanju

Naziv istraživanja: Milenijalci i njihovi stavovi o braku

Istraživač/ica: Katarina Gjenero; katarina.gjenero@gmail.com

Mentor/ica: doc. dr. sc. Tihana Brkljačić, Tihana.Brkljacic@pilar.hr; doc. dr. sc. Zrinka Greblo Jurakić, zgreblo@hrstud.hr

Svrha/cilj istraživanja: Produbljivanje znanja i bolje razumijevanje razmišljanja milenijalaca o braku

Postupak istraživanja: Tijekom istraživanja u svrhu pisanja diplomskog rada, od Vas će se tražiti da ispunite upitnik koji sadrži pitanja o Vašim sociodemografskim podacima (dobi, spolu, seksualnoj orijentaciji, prijašnjem i sadašnjem statusu i trajanju veze, broju djece, stupnju obrazovanja, radnom statusu i životnom standardu). Nakon toga provede se intervju a pričat ćemo o Vašim razmišljanjima o braku. Zbog mogućnosti kasnijeg pisanja transkripata i obrade podataka, potrebno je da se intervju snima. Svi podaci dobiveni intervjuom i sociodemografskim upitnikom su u potpunosti povjerljivi i koristit će se isključivo u svrhu pisanja diplomskog rada. Transkripti će biti spremljeni pod šifrom i nitko osim mene i mentorice neće imati pristup njima. Također, podaci dobiveni putem intervjua i upitnika koristit će se na skupnoj razini i anonimnost sudionika/ca je zagarantirana. U bilo kojem trenutku imate pravo bez ikakvih posljedica odustati od sudjelovanja ili se iz njega povući. Ukoliko nastavite s intervjuom, smatramo da ste pristali na sudjelovanje u istraživanju.